

JOAQUIM XIRAU. DEU FITES EN EL PENSAMENT D'UN FILÒSOF-PEDAGOG

CONRAD VILANOU

És difícil a hores d'ara donar una notícia sintètica sobre la vida i l'obra de Joaquim Xirau i Palau, nascut a Figueres el 23 de juny de 1895 i mort a Ciutat de Mèxic, el 10 d'abril de 1946. Tot i que durant molts anys el seu nom va restar silenciats, després de 1995 –en commemorar-se el centenari del seu naixement– han proliferat els estudis i treballs sobre el seu pensament, fins al punt que recentment s'ha reunit tota la seva obra –dispersa fins fa ben poc– en quatre volums que ha editat el seu fill Ramon¹. De fet, a partir de la dècada dels anys setanta, es detecta una recuperació de la memòria històrica d'aquella generació republicana que va trobar en la seva forta personalitat intel·lectual un dels referents més preuats. El doble moviment que es va produir entre el retorn dels exiliats d'Amèrica i la voluntat interior de recuperar el passat més recent –i aquí cal destacar els afanys de Francesc Gomà, Josep Calsamiglia i Jordi Maragall– va permetre que s'emprengués un lent però ineludible rescat de la seva figura.

Talment fa la impressió com si la generació que aleshores es preparava a la universitat i que havia d'encapçalar la transició democràtica necessités referents que havien estat bandejats durant el franquisme. I el més beneficiós d'aquest procés fou justament que es va recuperar tota una generació intel·lectual –de la qual Xirau seria el líder natural– que s'havia identificat amb el programa reformista de la Segona República a través d'un compromís ètic sense renunciar, emperò, a una cultura que preveia la possibilitat de la transcendència espiritual. No s'ha de perdre de vista que, per a bona part d'aquella generació nascuda en els darrers anys del segle XIX, l'evolució del decrepít sistema polític de la Restauració que havia precipitat finalment la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), exigia una veritable empresa educativa adreçada a canviar la consciència de les

---

1. J. XIRAU, *Obras Completas*, edició de Ramon Xirau, Barcelona: Anthropos, 1998, 1999 i 2000 (4 toms). Les cites incloses en aquesta conferència s'han reproduït segons aquesta edició que, per la qualitat i completesa, es pot considerar com a definitiva.

persones. No hi ha dubte que, en el cas de Xirau –bo i seguint l'exemple de Plató–, podem dir que la filosofia esdevé finalment pedagogia, la qual cosa justifica que Antoni Mora hagi parlat de la *paideia republicana* en referir-se al seu pensament i que nosaltres li apliquem el qualificatiu de filòsof-pedagog².

Sigui com sigui, és ben palès que l'afecció liberal de Joaquim Xirau –i per extensió de tots aquells que constituïen el seu entorn familiar– no es pot desvincular del tarannà progressista que ha representat la ciutat de Figueres en el context de la Catalunya moderna. De fet, tots els germans de Joaquim –Josep, Antoni i Joan– van compartir aquesta vocació liberal, que s'arrela en la manera de fer de la societat empordanesa. No ha d'estranyar, doncs, la següent descripció que fa de Joaquim Xirau algú com Jordi Maragall, que el va tractar de ben a prop: «Els moments més serens i reflexius del Xirau dels Seminaris i de les converses ciutadanes, calia integrar-los amb aquells altres de l'empordanès arrauxat, impetuós, capaç d'exaltacions poètiques, de navegacions arriscades i d'identificacions apassionades amb els tons i ritmes còsmics de les tramuntanades i dels terribles cops de mar del cap de Creus.»³

Aquest retrat personal ens ofereix les dues cares –el seny i la rauxa– d'una personalitat certament apassionada que volgué, d'acord amb els postulats de l'axiologia, descobrir el valor de les coses més enllà de la ficció naturalista i de la manipulació utilitària. A aquesta actitud de retornar a les coses per descobrir allò que a voltes la ciència i la tècnica han oblidat, cal afegir que políticament Xirau es va manifestar partidari del federalisme de Pi i Margall i, per tant, de la defensa dels drets de l'Home i del Ciutadà proclamats per la Revolució Francesa. Ara bé, des d'una perspectiva cultural, Xirau seguia el moviment intel·lectual generat a Alemanya durant la República de Weimar (1919-1933), que, a grans trets, constituïa una batalla (*Kulturkampf*) a favor d'una cultura humanista, democràtica, moderna i espiritual.

1. Vocació i mística universitària

Filòsof per formació i pedagog per vocació, l'obra de Xirau ha exercit una notable influència no només a Catalunya i a Llatinoamèrica sinó també a Europa –a França principalment–, on sovint és considerat un autor personalista vinculat a l'escola filosòfica de Barcelona⁴. En qualsevol cas, el seu pensament es defineix per una sèrie de notes

---

2. A. MORA, «La Paideia republicana de Joaquín Xirau», a J. XIRAU, *Obras Completas*, III, vol. 2, pp. xi-xx.

3. J. MARAGALL, «Record de Joaquim Xirau», a *Convivium*, núm. 26, 1968, p. 118.

4. R. GUY, *Axiologie et métaphysique selon Joaquim Xirau: le personnalisme contemporain de l'École de Barcelone*, Toulouse: Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1976.

ben característiques que configuren un humanisme liberal, democràtic, espiritualista i personalista que beu en les fonts del cristianisme (sant Pau, sant Agustí) en emfasitzar la importància de la vida interior i de la consciència amorosa. Ve a tomb recalcar que aital plantejament va influir decididament en la generació universitària republicana, que, a parer de Jordi Maragall, es pot situar cronològicament al voltant de la data de 1932 i de la qual, des d'una perspectiva politicocultural, Jaume Serra Húnter, que militava a l'Esquerra Republicana, i Joaquim Xirau, que ho feia a la Unió Socialista, serien els seus caps de brot.

Posseïdor d'una sòlida formació acadèmica —extrem que confirmen els seus brillants expedients acadèmics— va obtenir l'any 1920 la càtedra de Filosofia de l'Institut de Lugo. Tanmateix, l'any 1919 ja s'havia incorporat al claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona com a professor auxiliar. Aquesta presència —ara com a professor— a la Universitat va permetre que prosseguís els contactes amb Jaume Serra Húnter, que va influir, des del temps que n'era alumne, en l'orientació de la filosofia de Joaquim Xirau. Aspectes com ara la crítica al relativisme, la unitat del fet de pensar, l'enfortiment de la consciència moral, la lluita per la justícia social, la importància de la cultura i el sentit d'una nova filosofia basada en la idealitat com a fonament d'una metafísica de caire espiritual es troben —entre altres possibles temes— en la literatura de Serra Húnter, que, després de la derrota militar de 1939 i des de l'exili, recordava que allò que havia escrit a Catalunya entre 1930 i 1932 representava «una segona defensa dels ideals eterns de l'espiritualitat»⁵.

Tot i això, Joaquim Xirau, que va rebre la influència de quatre grans mestres del pensament —Serra Húnter i August Pi Sunyer a Barcelona, i Ortega y Gasset i Manuel Bartolomé Cossío a Madrid—, busca nous horitzons per a la seva promoció personal i intel·lectual, de manera que, a partir de 1920 —quan ja és catedràtic de segon ensenyament—, intenta accedir a una càtedra universitària (de diverses disciplines com ara la història de la filosofia, la lògica o psicologia), cosa que finalment aconseguí a les darreries de 1926 en guanyar la càtedra de lògica fonamental de la Universitat de Salamanca. Pocs dies després, es traslladà a la Universitat de Saragossa, on es troba a començament de 1927 i on impartirà un curs a la Facultat de Medicina sobre filosofia i biologia, la qual cosa demostra la seva preocupació pel retorn a una unitat entre la biologia natural i la biologia espiritual (psicologia), és a dir, entre la vida natural i la vida espiritual, perquè és evident que l'activitat vital no s'esgota mitjançant les anàlisis físicoquímiques i mecàniques ⁶.

---

5. J. SERRA HÚNTER, *Problemes de la vida contemporània*, Barcelona: Columna, 1985, p. 3.

6. J. XIRAU, «Filosofia y Biología» (1927), *Obras Completas*, III, vol. 2, pp. 170-200.

La seva estada en terres aragoneses fou també curta –tot just un any–, perquè el 4 de gener de 1928 prenia possessió de la càtedra de lògica de la Universitat de Barcelona. Professor visitant a Cambridge entre 1929 i 1930 gràcies a una pensió de la Junta para Ampliación de Estudios, Xirau fou un gran coneixedor de la filosofia moderna, com ho confirmen els seus estudis sobre Descartes, Leibniz, Rousseau, Fichte, Husserl i Bergson. Mentrestant, s'havia casat l'any 1923 amb Pilar Subías, filla del que fou el seu professor de filosofia a l'Institut de Figueres, on cursà el batxillerat. D'aquest matrimoni, en va néixer l'any 1924 Ramon Xirau, professor de la UNAM de Mèxic, que ha heretat la sensibilitat del seu pare i que conrea amb èxit la poesia i la filosofia ⁷.

Una vegada establert a Barcelona, Joaquim Xirau va posar en marxa el Seminari de Pedagogia de la Universitat, fundat per pròpia iniciativa l'any 1930. Aquell mateix any, demana que li sigui acumulada una càtedra de pedagogia, però la petició serà desatesa per les noves autoritats republicanes en assenyalar que l'assignatura no apareix en el pla d'estudis de la Facultat de Filosofia i Lletres. En qualsevol cas, el Seminari –amb l'ajut econòmic de l'Ajuntament de Barcelona– comença a caminar en col·laboració directa amb l'Institut de Fisiologia de la Facultat de Medicina del doctor August Pi Sunyer ⁸ i l'Institut d'Orientació Professional del doctor Emili Mira ⁹. Sobre les bases d'aquests tres centres –la Facultat de Filosofia i Lletres, l'Institut de Fisiologia i l'Institut d'Orientació Professional– s'aixecaran els estudis de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, en els quals Joaquim Xirau es responsabilitzà de l'ensenyament de la pedagogia general i de la història de la pedagogia.

Fou degà de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939), on va impulsar la reforma universitària promoguda pel rector Pere Bosch i Gimpera ¹⁰.

---

7. Un retrat personal de Joaquim Xirau i la seva família es pot trobar en la introducció del seu fill Ramon a l'edició de les *Obras Completas*, vol. I, pp. XI-XXIII.

8. Preocupat des de ben aviat per les qüestions biològiques, Xirau assistí regularment a les explicacions i treballs del laboratori de l'Institut de Fisiologia que dirigia August Pi i Sunyer a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona. A partir dels treballs de Bernard, Paulov, Turró i Cannon, Pi i Sunyer articulà la seva unitat funcional, és a dir, una fisiologia d'unitat orgànica que preveia mecanismes d'unificació orgànica, com ara la idea de coordinació i la unitat de les reaccions. Es detecta un paral·lelisme entre la unitat funcional de Pi i Sunyer i la visió orgànica (segons la qual hi ha dues vides, una biològica i una altra espiritual) de Xirau. A l'exili mexicà, August Pi i SUNYER va publicar *La unidad funcional* (Mèxic: Compañía General Editora, 1944, 2 vols., 3a edició, augmentada amb un llarg capítol final sobre «La biología del todo»).

9. En relació amb l'obra del Dr. Emili Mira i López, que s'ocupà dels aspectes psicològics de l'educació, mentre que Xirau havia fixat la seva atenció en els filosòfics, es pot veure: C. VILANOU (coord.), *Emili Mira. Els orígens de la Psicopedagogia a Catalunya*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1998.

10. Sobre la vida i l'autonomia universitària d'aquells anys, es poden consultar –entre altres obres– les *Memòries* de Pere BOSCH I GIMPERA (Barcelona: Edicions 62, 1980).

Talment la Universitat de Barcelona, per primera vegada des de la seva restauració al segle XIX, assumí aquell repte de catalanitat, de rigor científic i d'esperit universitari, manta vegades reclamat i que –segons balanç presentat pel mateix Xirau– es perfilava de la següent manera: «Es funden seminaris, es creen laboratoris, instituts, centres d'investigació d'indole diversa... tots els esforços es dirigeixen a assolir que la tasca universitària consisteixi essencialment a recollir, promoure i dirigir els interessos espirituals de l'alumne.»¹¹

Potser serà convenient deixar constància que, segons aquella generació universitària –conglutinada al voltant de Joaquim Xirau–, s'havia de potenciar una vida consagrada als valors ideals, fins a l'extrem que Roura-Parella qualificà l'educació amb l'adjectiu de *viva*. Així sorgí una pedagogia viva que entroncava la filosofia de Goethe i Dilthey amb la raó vital orteguiana i l'esperit vivificador de Cossío, alhora que es dibuixava l'horitzó ideal que es dona en un món espiritual. En paraules del seu deixeble Roura-Parella, pronunciades en ocasió d'un curs professat a la Universitat Internacional de Santander, en plena època republicana: «El mundo en que vivimos es siempre una realidad significativa. A esta amplia realidad se le denomina espíritu.»¹²

És lògic, doncs, que, en aquells anys de frenètica reforma educativa, Xirau ocupés diversos càrrecs de responsabilitat al marge dels estrictament universitaris: sotsdirector de l'Institut Psicotècnic que dirigia el doctor Emili Mira, membre del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, professor a l'Escola Normal de la Generalitat, membre dels Consells de Primer i Segon Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, etc. En realitat, totes aquestes iniciatives –malgrat les seves peculiaritats– constituïen en el pensament de Xirau una unitat, atès que l'Escola Normal de la Generalitat i l'Institut-Escola, conjuntament amb el Seminari de Pedagogia i l'Institut Psicotècnic, completaven un projecte pedagògic comú: la reforma espiritual de Catalunya a través de l'educació i de la cultura.

2. Actitud cosmovisional: filosofia de la unitat

Xirau creia que tota obra educativa obeeix a la consciència de cada època i que, en definitiva, depèn de la concepció i dels ideals que els grans pensadors tenen de la vida i de l'univers. Segons ell, l'educació no és una cosa freda ni abstracta, com pretenia el racionalisme modern, sinó que es troba lligada a la societat i a la cultura. En arribar a aquest punt, no ens sabem estar de transcriure unes paraules

---

11. J. XIRAU, «La reforma universitària», a *Revista de Psicologia i Pedagogia*, I, 1933, p. 195.

12. J. ROURA-PARELLA, «La educación viva», a *Revista de Pedagogía*, núm. 157, 1935, p. 5.

del professor Francesc Gomà, que, en les seves anotacions sobre la vida universitària a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma (1933-1939), recorda l'èmfasi que posava algun dels seus mestres –entre els quals Joaquim Xirau ocupa un lloc privilegiat– en pronunciar la paraula alemanya *Weltanschauung* (cosmovisió). En efecte, Jaume Serra Húnter –en el seu intent de ressaltar la funció espiritualitzadora de la filosofia– recalca que la veritable concepció del món (cosmovisió) haurà de ser, com remarca Dilthey, l'expressió de l'estructura de la totalitat psíquica. «La *Weltanschauung* vindrà a ésser una relació interna entre el coneixement de la realitat, la direcció de la vida i la conducta de la voluntat, en els individus i en les societats.»¹³

Gomà comenta que el proferiment d'aquest terme (*Weltanschauung*) era el símbol central per a bona part d'aquell estol de professors universitaris, perquè «la filosofia era això: una manera –personal– de veure el món». Precisament en aquest sentit, l'any 1925 Xirau –per tal de combatre el relativisme subjectivista de la modernitat– havia assenyalat: «La concepción pedagógica depende, en suma, de la concepción general del mundo y de los valores humanos. Según varíe la una, así cambiará la otra.», afirmació de la qual es desprèn la necessitat d'afavorir una visió del món –una autèntica cosmovisió– oberta al món dels valors i dels ideals, és a dir, a la transcendència¹⁴.

En realitat, aquesta manera de pensar va acompanyar el pensament de Xirau durant tota la vida, fins al punt que aquelles paraules es poden complementar amb unes altres de la seva obra *Lo fugaz y lo eterno*, escrita a l'exili mexicà: «Toda alma lleva en su seno un mundo. Sólo a través de él participamos en la comunidad del cosmos... Conocer a una persona es descubrir e iluminar el mundo que lleva implícito en su alma.»¹⁵ En aquest mateix treball i una mica més endavant, Xirau reconeix que «para que nuestra concepción del mundo pierda su esquematismo espectral es preciso penetrar más allá de sus facetas epidérmicas hasta la raíz que les presta savia y confiere al mundo su presencia maciza».

Sense anar més lluny, es detecta en aquest plantejament la influència directa de Dilthey, que va fomentar l'ús de l'expressió *Weltanschauung*. De fet, la filosofia de Dilthey havia restat oblidada des de les acaballes del segle XIX fins que fou assumida per Spranger, que el va succeir en la seva càtedra de Berlín. S'ha de recordar que Spranger va proclamar la viabilitat d'una psicologia de la forma (*Gestalt*) que, en la línia de les cosmovisions de Dilthey, s'articula a través d'unes formes de vida (*Lebensformen*) que es defineixen per la tendència a la

---

13. J. SERRA HÚNTER, *Sentit i valor de la nova filosofia*. Barcelona, 1934, p. 41. La cita correspon a un treball anterior, *Idealitat, metafísica, espiritualisme*, publicat l'any 1923.

14. J. XIRAU, «Cultura relativista» (1925), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 162.

15. J. XIRAU, «Lo fugaz y lo eterno» (1942), *Obras Completas*, I, p. 297.

globalitat. Per tant, Xirau es manifesta contrari a l'elementalisme de la psicologia experimental, que havia sorgit en els laboratoris del segle XIX i que, tot i la bona amistat que va mantenir amb el doctor Emili Mira, no veia amb bons ulls, perquè la vida psíquica no pot ser un simple agregat de sensacions abstractes. «Lo fundamental en la vida psíquica es la organización que la orienta y dirige. Todo en ella tiene un sentido, una función peculiar, una expresión vitalmente importante. Lo originario son las formas, las estructuras que modelan y orientan el contenido de la vida interior.»¹⁶

Establert això, és lògic que les idees de Spranger circulessin per Catalunya durant els anys de la Segona República. En efecte, l'autor de *Formes de vida* fou un dels professors convidats pel Seminari de Pedagogia que dirigia Xirau, alhora que Joan Roura-Parella —que havia tractat Spranger en els seus anys d'estudi a Berlín (1930-1932)— s'encarregà de divulgar, mitjançant cursos, conferències i publicacions, les seves idees pedagògiques i psicològiques. Endemés, s'ha de recordar que, segons Spranger, cada tipus peculiar d'estructura espiritual està lligat vitalment a una estructura peculiar del món, de manera que a cada classe d'ànima correspon una classe de món o, el que és el mateix, tota estructura espiritual està determinada per l'estructura del món circumdant. Per consegüent, en intentar descriure un tipus espiritual no es pot dir l'home en el món, sinó l'home en el seu món, és a dir, l'home en el món que li és propi i en el qual viu i ha viscut. Així es configuren les distintes formes de vida (*Lebensformen*) que, al seu torn, representen distintes cosmovisions que conformen els diferents models i ideals educatius. A la vista d'aquest plantejament, la característica psicològica de la joventut —les conegudes crisis de l'adolescència— consisteix a no haver trobat encara la forma de vida des de la qual s'ha de viure.

Crític amb el racionalisme i el positivisme —dues de les corrents filosòfiques més representatives de la modernitat i que, segons el seu parer, condueixen al nihilisme—, Xirau advoca per una concepció espiritualista del pensament, que s'esmuny a les pretensions absolutes de l'idealisme en les seves formulacions neohegeliana (Gentile) o neokantiana (Natorp). Però més enllà dels sistemes filosòfics, l'espiritualisme de Xirau —que davant de la immanència neoidealista sempre resta obert a la transcendència— enllaça amb la tradició filosòfica cristiana més en la línia de sant Agustí que no pas en la tomista, tot i que va reconèixer els mèrits de la filosofia escolàstica, encara que es distància expressament de la metafísica clàssica.

Xirau actualitzà el pensament filosòfic a casa nostra mitjançant la fenomenologia de Husserl, que havia conegut a Madrid l'any 1918 en

---

16. J. XIRAU, «Filosofía y Biología» (1927), *op. cit.*, p. 198.

el curs de doctorat realitzat amb Ortega. S'ha de recordar que la fenomenologia constitueix una rectificació de la filosofia de la consciència cartesiana, que havia caigut en el racionalisme que ha permès una elaboració científica mecànica que posa les coses al servei de l'home. És justament per això que l'home viu l'experiència de l'escissió radical entre la matèria i l'esperit o, el que és el mateix, entre el món i la vida. «La vida moderna —escriu pocs mesos abans de la seva mort— carece de mundo. Y una vida sin mundo carece de centro, de sentido y de fin. El mundo antiguo era un organismo, y las partes como en todo organismo, se hallaban al servicio del todo y el todo al servicio de las partes. Entre lo material, que constituía su raíz telúrica y la corona luminosa de lo ideal, la vida se hallaba en el centro... Descartes extirpa la carne viviente del mundo. El organismo se escinde y desaparece. Nos quedamos sólo con la base y la cúspide, la materia y el espíritu, lo real y lo ideal. La plenitud y la pompa del mundo se reducen a lo uno o a lo otro.»¹⁷

La destrucció del món natural —resultat de la sàvia combinació entre el *Logos* grec i la *Charitas* cristiana, convergència que constitueix el substrat ontològic de les conviccions més profundes del sentit comú— s'inicià amb el moviment engegat per la *nuova scienza*, que tracta de determinar-ho tot amb lleis matemàtiques i que arribà a les últimes conseqüències en finalitzar el segle XIX, amb el positivisme materialista. A partir d'aquest moment, el món i la vida, l'ésser i el valor, l'ontologia i l'axiologia, marxen per camins separats de manera que la conseqüència inevitable d'aquesta dissolució del món és una vida sense principis. Des d'ara mateix, només el pragmatisme tindrà sentit: «L'acció per l'acció, en vista de l'eficàcia, és l'única norma de la vida política i social.»¹⁸

Malgrat tot, Xirau aspirava a restaurar la unitat del món i de l'esperit —aquella primitiva unitat indivisa—, perquè més enllà del *logos* modern existeix un feix d'essències que, a manera de valors, donen sentit a la vida que demana transcendència i que, per tant, no es pot limitar al pur pla de la immanència. De tal faisó que davant l'escissió moderna entre la matèria que ha estat reduïda a extensió i moviment (Descartes) i l'esperit (sant Agustí, Pascal), Xirau opta per conjuminar —a través de la unitat orgànica, viva i harmònica d'arrel spinozista, leibniziana i krausista sense caure, emperò, mai en el panteisme en concebre Déu com a Ésser en la unitat infinita i absoluta—¹⁹ les dues dimensions de l'ésser humà, això és, el *logos* i l'*eros*, la matèria i l'esperit, el real i l'ideal, en fi, l'intel·lecte i l'amor. «En aquesta concepció queden definitivament superades i reduïdes a l'harmonia

17. J. XIRAU, «Culminación de una crisis» (1945), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 240.

18. J. XIRAU, «Husserl» (1938), *Obras Completas*, III, vol. 2, pp. 24-25.

19. J. XIRAU, «Temes spinozians» (1927), *Obras Completas*, III, vol. 2, pp. 163-169.

d'una concepció pedagògica unitària les contraposicions inicials entre ciència i art, esperit i naturalesa, natura i cultura considerades com aspectes i formes últimes de la vida humana i del seu destí.»²⁰

Podem dir que Xirau és un filòsof que cerca –davant la fragmentació moderna que ha separat la ciència de la consciència– la unitat funcional i orgànica per tal de viure i obrar en unitat. Tot plegat ha de permetre tenir un ideal i la consciència d'un destí per tal de mantenir la pròpia unitat personal que s'ha de realitzar plenament en el reialme de l'amor. Ultra les pretensions d'una educació que ha excel·lit l'educació intel·lectualista –o, el que és el mateix, una instrucció seca i abstracta–, convé una educació total, integral i harmònica, en la qual el sentiment, el pensament i la voluntat siguin cultivats plenament.

3. Influència institucionista

De la mateixa manera que altres membres de la seva generació, Xirau conglutinà el rigor en la investigació, propi del treball de seminari de la universitat alemanya, amb aquella inclinació humanista del moralisme pedagògic de la Institución Libre de Enseñanza, que havia estat fundada a Madrid per Francisco Giner de los Ríos, l'any 1876. Xirau s'impregnà de l'esperit institucionista –que havia conegut de prop durant els seus anys d'estudiant de doctorat a Madrid–, segons el qual l'exemple personal i la relació amb l'alumne exerceixen una influència vivificadora que ha de promoure en l'alumne una veritable transformació espiritual. Bé és veritat, doncs, que l'actitud intel·lectual de Joaquim Xirau es pot definir amb aquests dos qualificatius: ciència i consciència o, el que és el mateix, estudi aprofundit i voluntat vivificadora. Dit amb altres paraules: treball seriós segons l'esquema universitari germànic i tracte afable amb els deixebles segons el model de la vida col·legial britànica que ell havia conegut a la *Institución madrilenya* i a les universitats angleses²¹.

En conseqüència, resulta lògic que Joaquim Xirau fos amic i deixeble –com Joan Maragall, Joan Bardina i Josep Pijoan– del nucli institucionista de Madrid, especialment de Manuel B. Cossío, que, a més, ocupava la càtedra de pedagogia de la Universitat Central. També es va vincular al grup d'intel·lectuals –com García Morente i Zubiri– propers a Ortega y Gasset, de qui absorbí fortes dosis de vitalisme i

---

20. J. XIRAU, «Idees fonamentals d'una Pedagogia» (1935), *Obras Completas*, II, p. 452.

21. És evident que l'estil de la vida col·legial va impregnar la voluntat reformista de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939), que va promoure la participació i les associacions d'estudiants, la pràctica esportiva i, fins i tot, va obrir un bar situat encara avui en el soterrani on existia anteriorment una antiga carbonera.

que, al capdavall, fou el qui l'introduí en el món de la fenomenologia²². Alexandre Galí l'acusà d'imitar i seguir els passos de l'escola filosòfica madrilenya —aquella que representava el binomi institucionista i orteguïà i que era vista a casa nostra com a poc catalana—, per la qual cosa el pedagog de Camprodon escriu en la seva *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya* que, malgrat ser Xirau fill de la Universitat de Barcelona, es crià «fora de l'ambient filosòfic genuïnament català»²³.

És indubtable que Xirau rebé la influència —durant el temps passat a Madrid— de M. B. Cossío, a qui precisament dedicà una monografia apareguda l'any 1944 a Mèxic i que, a hores d'ara, encara és una fita inexcusable per a qualsevol persona interessada a conèixer el tremp pedagògic d'aquell esperit institucionista que dominà la vida intel·lectual de l'Espanya contemporània. Val a dir que tots els que s'havien format a l'ombra de Giner de los Ríos eren conscients que el problema d'Espanya era una qüestió educativa²⁴. En realitat, aquest mateix esperit impregnà el Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona obert l'any 1930 i germen de la futura Secció de Pedagogia, tal com Joan Roura-Parella reconeix en les paraules preliminars a la seva tesi *Educació i Ciència*, dirigida per Xirau, defensada a Barcelona en plena guerra (1937) i publicada l'any 1940 a l'exili mexicà: «en el recinto austero del Seminario de Pedagogía, en esta comunidad de trabajo saturada de amor y de respeto, hemos querido ver la herencia de un español venerable, gran maestro de la conciencia nacional, D. Manuel Bartolomé Cossío, quien años atrás nos enseñó, con el ejemplo y la doctrina, en él maravillosamente unidos, una alta, difícil y rara virtud: el respeto sagrado a la persona»²⁵.

No hi ha dubte que Xirau —com el mateix Bosch i Gimpera, rector de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)— va ser influït per l'ideari i l'ambient de la *Institución*. En aquesta línia va agermanar el racionalisme harmònic del krausisme i l'esperit institucionista amb un espiritualisme cristià de reminiscències socràtiques i platòniques, allunyat emperò de qualsevol connotació escolàstica. Per Xirau, el krausisme —introduït a Espanya per Julián Sanz del Río a meitat del

---

22. Encara que hi ha qui defensa que Xirau no fou deixeble d'Ortega, sovint s'insisteix en aquesta influència d'una manera insistent. Per exemple, Sánchez Carazo afirma que «la huella de Ortega en Joaquim Xirau es indeleble» (J. I. SÁNCHEZ CARAZO, «Joaquim Xirau: una filosofia del amor», en *Mayèutica*, 23, 1997, p. 45).

23. A. GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900 a 1936*, Barcelona: Fundació AG, 1983.

24. En ocasió de la mort de Cossío —esdevinguda l'any 1935—, la *Revista de Psicologia i Pedagogia* (III, núm. 12, 1935) va dedicar un número monogràfic a la figura de M. B. Cossío. Ja a l'exili mexicà, va publicar el llibre *Manuel B. Cossío y la educación en España* (1945), que va ser reeditat a Barcelona (Ariel, 1969).

25. J. ROURA-PARELLA, *Educación y cultura*, La Casa de España en México. Fondo de Cultura Económica, 1940, p. XI.

segle XIX— havia renovat l'esperit d'una Espanya ancorada en un catolicisme tancat i recelós de l'esperit innovador que representaven els corrents humanistes de signe erasmista.

En qualsevol cas, el krausisme espanyol no constitueix per Xirau un sistema filosòfic complet i acabat, sinó que es tracta d'una metodologia que, gràcies a la llibertat de consciència i a la investigació objectiva i rigorosa, eleva els homes del món dels sentits a la plenitud del món espiritual. Pot dir-se que el krausisme —en sintonia amb la segona crítica kantiana— és més una força moral i educadora que no pas una filosofia sistemàtica basada en un pur racionalisme sense més. «Es más bien —escriu Xirau a l'exili l'any 1944— una disciplina moral, una tesiura espiritual, una conducta, una norma de vida.»²⁶ El que el krausisme pretén aconseguir és justament l'autonomia espiritual que entronca amb la tradició humanista del segle XVI que proclama una manera de viure segons l'evangeli que exalta la imitació de la figura de Crist (*imitatio Christi*). En darrera instància, la filosofia és una tasca que implica un sentit vital, ètic i pràctic que exigeix una voluntat pedagògica: l'educació de la Humanitat és el darrer fi de tota filosofia.

Gràcies a la introducció de l'esperit krausista van començar a desaparèixer les barreres entre professors i alumnes, a través d'un procés de modernització dels sistemes educatius que abandonaven així la instrucció mecànica basada en la memorització. Com sia que l'educació havia de substituir la instrucció tradicional, l'actitud de Xirau va representar també una novetat pel que fa a l'ensenyament universitari. És prou conegut el fet que al seu voltant es va reunir tot un seguit d'alumnes que formaven el club Xirau —una mena de grup que es reunia al seu domicili particular de l'Eixample de Barcelona, per tal de compartir la conversa, l'amistat i la música—, de manera que es pot afirmar que, a través de la seva vinculació amb M. B. Cossío, Xirau assolí —si més no, honoríficament— la representació de la Institución Libre de Enseñanza a Catalunya. Altrament, aquesta mateixa dinàmica universitària —és a dir, un tracte afable i proper a l'alumne però sense rebaixar el nivell d'exigència intel·lectual— fou mantinguda a Mèxic, on els seus deixebles (Emilio Uranga, Adolfo Sánchez Vázquez, etc.) recorden amb fruïció els seminaris nocturns que Xirau impartia a casa seva.

Segons el plantejament de Giner i Cossío, Xirau va considerar que el problema social era una qüestió moral i, per tant, educativa. D'aquí neix la seva predilecció per un estil de pensar i educar, per una manera de moralitzar la humanitat, per aquest desig de formar consciències en un ambient de llibertat. Xirau ho tenia clar: tothom que anava a Madrid —o bé per residir una temporada a la Residencia de Estu-

---

26. J. XIRAU, «Julián Sanz del Río y el krausismo español» (1944), obra citada, p. 557.

diantes que dirigia el seu amic Alberto Jiménez Fraud o bé per ser-hi de passada— havia de passar a saludar Manuel Bartolomé Cossío, aquell apòstol laic que vivia envoltat d'austeritat a la seu de la *Institución* i amb qui Xirau va mantenir una correspondència a través de la qual es palesa un respecte i una devoció gairebé espiritual²⁷.

Conscient com Dilthey, segons el qual la darrera paraula de la filosofia radica en la pedagogia, Xirau s'implicà des del primer moment en els moviments d'avantguarda pedagògica. En efecte, bona part de la seva obra aparegué en publicacions pedagògiques com *Quaderns d'Estudi* o el *Butlletí dels Mestres*, així com en la *Revista de Pedagogía* que dirigia a Madrid el pedagog Lorenzo Luzuriaga. Més tard, en plena república, dinamitzà, juntament amb el doctor Emili Mira i López —primer catedràtic de Psiquiatria a l'Estat espanyol—, la *Revista de Psicología i Pedagogía* (1933-1937). És lògic, doncs, que Xirau participés repetidament en els debats pedagògics del moment —especialment en les escoles d'estiu dels anys 1933 i 1934—, bo i assumint el tema de l'educació moral i cívica, justament quan es plantejava, amb totes les dificultats inherents al moment històric que es vivia, la qüestió del laïcisme que havia estat —no podem oblidar-ho— un dels nuclis centrals del projecte pedagògic de la Institución Libre de Enseñanza. El testimoni de Xirau és certament inequívoc, perquè totes les reformes educatives de la Catalunya republicana (Patronat de la Universitat Autònoma, Consell de Cultura de la Generalitat, l'Escola Normal de la Generalitat, l'Institut-Escola, etc.) es van realitzar sota l'advocació i la presència espiritual —són paraules textuals que confirmen l'existència d'una pregona dimensió religiosa en el seu pensament— d'aquells homes extraordinaris que seguien les petjades de Francisco Giner de los Ríos, fundador de la *Institución*.

Potser per il·lustrar aquesta presència institucionista a Catalunya, res millor que recordar unes paraules de Roura-Parella que, després d'assistir als cursos de pedagogia de Cossío, es preguntava, des de l'exili americà, què havia quedat d'aquells ensenyaments. Segons el testimoni de Roura-Parella, Cossío sovint comentava: «Educación o cultura anímica es lo que queda cuando no queda nada.»²⁸ Això precisament és el que va deixar la *Institución* a Catalunya a través de Joaquim Xirau: una cultura de l'esperit, un impuls dinàmic cap a les zones

---

27. A la biblioteca de la Universitat de Barcelona, hi ha recollides 13 cartes dirigides per Xirau a Cossío, escrites entre novembre de 1920 i setembre de 1931. Sobre aquest punt: B. DELGADO, «Joaquim Xirau y el institucionismo». *Joaquim Xirau. Filòsof i pedagog*, obra citada, pp. 35-44.

28. J. ROURA-PARELLA, «El Pedagogo», a *Cuadernos Americanos*, 1965. El mateix havia escrit Xirau quan, en el número monogràfic de la *Revista de Psicología i Pedagogía* dedicat a M. B. Cossío, feia constar que «cultura és allò que queda quan no queda res», fórmula que s'interpreta com el resultat de la fusió entre la vida natural i la vida espiritual.

superiors, una manera de pensar i d'abordar les qüestions educatives, en fi, un entusiasme envers valors que també a casa nostra es compartien de manera il·lusionada en aquells anys de *paideia* republicana, que volien fer viure, vivificar (Cossío), això és, proporcionar a l'educand les condicions i els mitjans indispensables per tal que l'educand procedís a la seva pròpia realització personal.

4. Dimensió religiosa

Tal com ha recordat Jordi Maragall, Xirau «era un home de temperament religiós; si més no, posseïa el sentit de la religiositat i de la transcendència.»²⁹ Aquesta perspectiva no ha d'estranyar si tenim en compte que veia en Europa una unitat espiritual resultat de la convergència de Sòcrates (esperit grec), Crist (asiàtic) i Agustí (africà). «Occidente es un crisol en que se funden, a partir de tres continentes y de las más diversas razas, el espíritu de los Profetas y Cristo y la cultura grecorromana. Es el producto de la confluencia de Europa, Asia y Africa.»³⁰

És prou eloqüent que el pensament de Xirau deixa la porta oberta a la transcendència, és a dir, al retrobament amb Déu per una via certament no racional sinó sentimental, perquè pretendre demostrar lògicament l'existència de Déu seria –tal com han dit alguns teòlegs– un acte de supèrbia humana. En la millor de les tradicions espirituals de l'edat mitjana que donen prioritat als arguments de la fe per davant dels raonaments dialèctics, Xirau considera que la lògica mata l'esperit. Del que diem, en neix una via ascètica que queda confirmada en unes paraules de regust místic escrites l'any 1945 –pocs mesos abans de la seva mort– en declarar que «la supresión del mundo es la manera más eficaz de ponerse en presencia de Dios».

Cal advertir que la religiositat de Xirau –ben pregona des de primera hora– demana una experiència personal i, per tant, un Déu que per amor s'ha fet home per redimir la humanitat en la persona de Crist i que ha fet de l'amor la clau de volta de la seva doctrina. El pensament de Xirau –en especial després de la seva arribada a Amèrica– troba en la *Philosophia Christi*, que a través d'Erasme s'aixeca contra els excessos de l'escolàstica, un inequívoc punt de referència. Més enllà del dogma i dels cerimonials, el cristianisme –que es basa en l'amor al proïsme– ha de ser viscut en el cor de les persones tal com van propugnar els nostres humanistes (Vives, especialment) per tal de promoure una autèntica reforma de la humanitat.

---

29. J. MARAGALL, «Record de Joaquim Xirau», obra citada, p. 116.

30. J. XIRAU, «Sobre la organización de la Paz» (1943), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 323.

Més que mai s'ha d'insistir que per Xirau l'*homo capax Dei* de sant Agustí és possible gràcies a la consciència amorosa, peça clau del seu sistema, que s'afaiçona com un veritable *ordo amoris*, que s'articula segons el model evangèlic de la caritat fraterna. Sigui quina sigui la valoració que hom faci de tot plegat, el cert és que el pensament de Xirau ha estat presentat recentment com una filosofia transcendent – una filosofia de *ultimidades*³¹–, que confereix a la persona una dimensió religiosa en abocar-la vers les darreres coses, això és, al misteri diví que omple l'home d'esperança en anhelar allò infinit i etern, és a dir, la presència divina. Sota la influència krausista, Xirau escriu l'any 1944: «Política es pedagogía, y pedagogía, metafísica y religión.»³²

A la vista del que diem, podem establir un paral·lelisme entre Joaquim Xirau i Manuel García Morente –ambdós filòsofs i degans respectivament de les Facultats de Filosofia de Barcelona i Madrid durant la República–, que van evolucionar vers posicions espirituals i religioses, per bé que cadascú ho va fer des d'una de les dues Espanyes: Xirau des de la fidelitat a la causa republicana, mentre que García Morente –que durant els anys de la guerra es va exiliar a París– es va convertir fervorosament al catolicisme el 29 d'abril de l'any 1937 quan, a la soledat del seu forçat domicili parisenc, va escoltar per ràdio diverses composicions musicals, entre les quals destaca *La infancia de Jesús* de Berlioz. En darrer terme, la veritable preocupació de l'home –i aquestes són paraules del seu fill Ramon– és religiosa. Val a dir que per Xirau tota la vida intenta sublimar-se per la participació en els valors eterns d'ordre religiós. «Tot, en suma, civilització i cultura, mitjans i fins, la consciència humana en la seva unitat, adopta una actitud de reverència davant la totalitat del cosmos. Part infinitesimal d'un tot. L'home humil, piadós, vinclat, ofrena la seva obra a Déu. És la religió.»³³

És per això que Joaquim Xirau –en opinió de Jordi Guirau és «un pensador sincerament cristià que tenia la impressió d'ésser incompatible amb l'església del seu temps»³⁴– busca en Llull, sant Joan de la Creu i Pascal unes fites en el seu camí –una dialèctica d'ascetisme integral– vers l'inefable. Tampoc no és gens estrany que el seu fill Ramon hagi conreat la poesia i la filosofia perquè –tal com van proclamar els autors romàntics– no pot arribar l'harmonia si no és per la unió de la poesia i la filosofia, és a dir, a través de la fusió entre l'amor i la raó, perquè l'itinerari de Joaquim Xirau porta de la filosofia a la pedagogia i, d'aquesta, a la metafísica espiritual.

---

31. J. I. SÁNCHEZ CARAZO, *Joaquim Xirau: una filosofía de ultimidades*. Tesi doctoral dirigida pel professor J. L. Abellán i presentada a la Universidad Complutense (1996).

32. J. XIRAU, «Julían Sanz del Río y el krausismo español», *Obras Completas*, II, p. 561.

33. J. XIRAU, «Filosofía i educació» (1930), *Obras Completas*, II, p. 379.

34. J. GUIRAU, «Joaquim Xirau, pensador d'inspiració cristiana», a *Revista Catalana de Teologia*, XIV, 1989, p. 564.

5. Metafísica espiritual

Desenganyat amb la marxa del pensament contemporani dominat per una visió racionalista i positivista, Xirau trobà en el vitalisme de Bergson i en la fenomenologia de Husserl —és a dir, en la combinació de la vida i del pensament— els instruments per tal de defugir l'escepticisme i el relativisme d'una època mediatitzada pels vents deshumanitzadors que havien sorgit a les darreries del segle XIX i que, després de la Primera Guerra Mundial, semblava que bufaven amb més força. Encara que una nova guerra no era impossible —tal com desgraciadament va succeir—, feia la impressió que podia ser evitable. Dissortadament, les constants crides a favor del pacifisme foren insuficients per consolidar la pau que constitueix —tal com va escriure Xirau l'any 1942 en parlar de l'organització de la pau mundial— una exigència de la Humanitat que connecta amb la pretensió kantiana d'una pau perpètua.

Tal vegada calia donar noves esperances a fi d'instaurar l'ordre suprem de l'esperit que havia de planar sobre tots els àmbits de l'activitat humana, això és, el pensament, la política i l'educació. No debades, per Xirau, la filosofia constitueix un saber de salvació, ja que —d'acord amb el plantejament platònic— vol atendre de manera prioritària la formació de l'ésser humà. Conscient de la importància de la crisi de pensament que viu la filosofia contemporània, Xirau escriu a *La filosofía de Husserl* (1941) que «desde Sócrates y, sobre todo, a partir del Renacimiento, el ejercicio del pensamiento filosófico es, para el Hombre que se hunde, una empresa de salvación»³⁵.

En aquesta direcció, Ramon Xirau ha indicat que el seu pare volgué salvar-nos del nihilisme, «lleve éste por membrete voluntad de poder, naturalismo o materialismo»³⁶. En efecte, Xirau ens volgué protegir dels perills d'una cultura que havia caigut en una profunda crisi, situació palpable durant el període d'entreguerres (1919-1939) i que encara es va fer més urgent després de la Segona Guerra Mundial amb l'entrada dels corrents existencialistes. D'aquí que en la introducció a la seva obra *Lo fugaz y lo eterno* (1942) constati una situació certament paradoxal: «Nos hallamos en plena barbarie. El hombre actual posee medios poderosísimos. Carece de fines claros, de ideales capaces de exigir la sumisión incondicional de la vida. Grave error es hablar de decadencia. ¿Decadencia de qué? Difícilmente en ningún momento de la historia se ha manifestado una vitalidad más vigorosa. Podemos hacerlo casi todo. No sabemos, empero, qué hacer.»³⁷

---

35. J. XIRAU, «Edmundo Husserl. Una introducción a la fenomenología» (1941), *Obras Completas*, III, vol. 1, p. 167.

36. R. XIRAU, «Los filósofos españoles transferrados», en *Estudios de Historia de la Filosofía en México*, 1985, p. 301.

37. J. XIRAU, «Lo fugaz y lo eterno» (1942), *Obras Completas*, I, p. 265.

De fet, la humanitat es trobava davant d'una crisi que afectava tots els àmbits de l'activitat humana. Pròpiament, la ciència moderna havia quedat supeditada al dictat d'una tecnologia deshumanitzadora. Xirau argumenta que l'home sap fer moltes coses encara que no sap ben bé què fer. En qualsevol cas, enfront de la crisi política que afavorí l'ascens del totalitarisme, i a les envistes d'una profunda crisi econòmica desencadenada per la fallida borsària de l'any 1929, que va agreujar els problemes socials, calia donar respostes contundents per tal d'escapolir-se del relativisme moral imperant i a fi de rescatar el món de la vida (*Lebenswelt*), que era assetjat per l'abstracció naturalista de la ciència moderna i pel totalitarisme polític.

S'explica així que Xirau lamenti la mort de la metafísica i, el que és més greu, la desaparició d'un món d'essències en el qual es fa fonedissa –tal com va ocórrer amb l'existencialisme de Heidegger i Sartre– qualsevol possibilitat de sentit i transcendència. En contra d'aquest procés, Xirau insisteix en el fet que l'home és una essència. Així el destí personal es fa i s'ha de conquerir més enllà de la fugacitat de la vida empírica quan l'home entra en contacte amb la vida essencial –el món dels valors–, que és, justament, eterna, perenne i permanent. Remarquem que per Xirau els valors –de la mateixa manera que les idees platòniques– no existeixen com a objectes de la percepció, però sí que *són*, perquè s'albiren a manera de norma i d'arquetipus de tota realitat.

Hom pot inferir a partir de la seva filosofia una metafísica espiritual que recorre a la filosofia dels valors. L'any 1929 havia escrit: «Esta metafísica de los valores –idealista y formal– será el substituto de la vieja metafísica dogmática. En lugar de dirigirnos directamente a las cosas trataremos de verlas a través del espíritu, manifestando los valores de la cultura.»³⁸ Xirau insisteix –una vegada i una altra– en la viabilitat d'una metafísica espiritual basada en la fenomenologia husserliana: «Si el conocimiento último del ser debe ser denominado metafísica, los resultados de nuestra explicación de la experiencia del prójimo pertenecen evidentemente a la metafísica. En nada se parecen, sin embargo, a la metafísica en el sentido habitual del término. Ésta, degenerada en el curso de la historia, no se halla en modo alguno de acuerdo con el espíritu con que fue fundada originalmente en calidad de filosofía primera. La fenomenología, mediante su método estrictamente intuitivo, la restituye a su sentido originario y excluye, por definición, toda aventura metafísica y todo exceso especulativo.»³⁹

---

38. J. XIRAU, «La teoría de los valores en relación con la ética y el derecho» (1929), *Obras Completas*, I, p. 329.

39. J. XIRAU, «Edmundo Husserl. Una introducción a la fenomenología» (1941), obra citada, p. 313.

Fidel a la seva inclinació vers la unitat, Xirau no separa el món de la realitat (ontologia) i el món dels valors (axiologia), perquè l'ésser i el valor mantenen una dimensió relacional. La seva és una filosofia que, bo i partint de la riquesa de la vida interior, vol evitar qualsevol tipus d'escissió entre l'ésser i el valor, entre l'home i l'ideal, entre la natura i la cultura, entre l'interior i l'exterior. Al cap i a la fi, Xirau va recórrer a la reducció eidètica de la fenomenologia per bastir una nova ontologia que operava d'una manera deductiva i no pas inductiva, com feia la ciència moderna, la qual cosa permetia, a més, l'aparició d'una ciència eidètica del món. En conseqüència, l'axiologia (ciència del valor) i l'ontologia (ciència de l'ésser) no s'havien d'oposar sinó —ben al contrari— calia complementar-les. S'entén així que Xirau exclami que la filosofia dels valors (Brentano, Lotze, Scheler) —que tot i la seva novetat va sorgir a la segona meitat del segle XIX— és simplement una nova manera de plantejar amb nou vigor els vells problemes que afecten la humanitat.

En darrera instància, la tragèdia de l'humanisme radica a haver oblidat el món de les essències i reduir-ho tot a una simple existència superficial resolta en clau mecànica que vol descompondre totes les coses, fins arribar als últims elements irreductibles amb la intenció de procedir a reconstruir-los mitjançant lleis matemàtiques. En fundar-se la ciència moderna —a partir de Galileu i Descartes— en la mecànica, física i metafísica marxen per camins separats. A partir de la *nuova scienza*, la física —identificada amb la mecànica— s'ha allunyat dels valors de la cultura i dels ideals que han de regir la vida. «La crisis social y política —escrivia Xirau l'any 1945— que atraviesa el mundo contemporáneo tiene su trasfondo metafísico apenas advertido o del todo ignorado por la enorme mayoría de los hombres.»⁴⁰

6. Vitalisme axiològic

És ben sabut que Xirau es preocupà de fonamentar, filosòficament i teòricament, una educació que s'adequés a les exigències dels nous temps, és a dir, que donés resposta immediata als problemes que es derivaven d'una crisi que podia abocar la humanitat al no-res. En conseqüència, la preocupació de Xirau es va centrar de manera prioritària en els fins que han de guiar l'educació, per bé que es va referir nogensmenys a la temàtica psicològica. A propòsit d'això, s'ha de remarcar que Xirau s'inscriu en la línia de la psicologia estructural o de la forma (*Gestalt*), que volia superar l'associacionisme mecanicista que predominava en el panorama psicològic d'aquell temps.

---

40. J. XIRAU, «Culminación de una crisis» (1945), obra citada, p. 239.

Punt de partença d'aquesta posició integradora que assumeix la totalitat de les activitats vitals –psíquiques i fisiològiques– en una unitat orgànica, és que allò que psicològicament es dona en primer lloc no són sensacions simples sinó formes estructurals emparentades a les formes de vida de Spranger. El funcionament psicològic de l'home constitueix un veritable procés orgànic que combina, modifica i concentra les estructures que afecten l'experiència interna –això explica la correlació entre la riquesa de la vida interior propugnada per Xirau i l'experiència interna de la psicologia estructural–, perquè «la conducta interna y la externa no se hallan acopladas por fuera y accidentalmente, sino que tienen un parentesco íntimo, van objetivamente unidas en una unidad estructural con un ritmo y una significación unitaria»⁴¹.

A fi de sostreure'ns dels mals que afectaven negativament la cultura europea, dominada per un racionalisme exclusiu que ha acabat per dissoldre la vida, Xirau proposà una pedagogia de la vida basada en una pregona convicció vitalista que troba en la filosofia de Goethe i Bergson el seu referent més clar. Val a dir que una de les constants del pensament de Xirau va ser la sempiterna apel·lació a l'acció, segons la fórmula fàustica que en el *començament era l'acció*. No debades, així va traduir Goethe l'inici de l'Evangeli de sant Joan en afirmar, davant la força del *Logos*, la primacia de l'acció, puix en la vida tot es resol en l'acció. De la mateixa manera que les mònades de Leibniz posseeixen un *appetitus* teleològicament orientat a aconseguir el desenvolupament orgànic, l'home experimenta una mena d'estímul que –a través de la seva inclinació al romanticisme– es convertirà en un impuls sentimental. En referir-se a la cosmovisió de Goethe, Xirau escriu: «El verbo –concepto, idea, forma– es producto del ímpetu inagotable. En él reside el poder irradiar eternamente todas las formas vivientes. La actividad es el fundamento de todas las cosas. En un principio era la acción.»⁴²

Però que ningú es pensi que aquesta activitat resta al marge de qualsevol finalitat. L'acció per l'acció –o, el que és el mateix, la vida per la vida– no té per ella mateixa cap mena de sentit, ni de significació. Lluny del vitalisme de Schopenhauer i de Nietzsche, Xirau confia que l'home –a través de la seva activitat vital– sigui capaç de triar selectivament valors. «La vida no és un valor per si. Té un valor de mitjà, tècnica si es vol. Però suposa un terme i un fi. La vida no és valuosa per si mateixa, sinó al servei d'un ideal valuós. Per si mateixa és pura natura, mecànica, indiferent al valor, i depèn en el seu valor

---

41. J. XIRAU, «La Psicología de la forma» (1926), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 272.

42. J. XIRAU, «La concepción del mundo de Goethe» (1932), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 226.

de la cultura. Adquireix valor si participa en els valors que s' aixequen damunt la vida.»⁴³

No s'ha de perdre de vista que Xirau va quedar impressionat per la filosofia de Goethe, que, davant del model físicomatemàtic de la ciència moderna, establí un model natural de caràcter unitari que es capta mitjançant la intuïció i el llenguatge simbòlic. A més, la física i metafísica –en el cas de Goethe– apareixen unides per la força vital originària: matèria i esperit són, doncs, manifestacions diferents d'una única realitat. En qualsevol cas, vida (naturalesa) i esperit (llibertat) són dues coses íntimament relacionades: vida és esperit, l'esperit és llibertat, la qual cosa implica que la vida ha d'ascendir al món ideal de l'esperit, que representa la màxima manifestació de llibertat. En conseqüència, educar implica *vivificar*, fer viure, donar vida, és a dir, espiritualitzar, fer possible que l'educand visqui lliurement una vida autèntica a través de l'essència creadora dels valors espirituals. D'aquest fet, en resulta una teoria de la formació humana que només té sentit si permet el desplegament espiritual de manera que només val la pena de ser viscuda una vida consagrada als valors ideals.

D'acord amb la seva tendència a la unitat, Xirau considera que també la pedagogia afecta tota l'esfera de la vida humana. Fins a tal punt això és així que hi ha una total correspondència entre la pedagogia i la vida que, en funció de la seva filosofia, es desplega en dos grans vessants perquè –com és ben sabut– en l'home hi ha dues vides, una empírica i una essencial. Si la primera afecta la biologia –la qual cosa confirma la seva connexió amb l'Institut de Fisiologia de la Facultat de Medicina–, la segona es troba determinada pel món ideal dels valors. Això explica que tota meditació pedagògica es trobi situada «entre les ciències biològiques –que analitzen una existència vital– i les ciències filosòfiques, que determinen l'àmbit dels valors, mitjançant una concepció de la realitat»⁴⁴. A la vista del que Xirau comenta, l'home s'inscriu en dues cadenes evolutives, això és, en l'ordre vital (biològic) i supravital (espiritual). El moll de l'os del pensament pedagògic de Joaquim Xirau radica justament en aquesta dualitat d'àmbits –la pedagogia és biologia i filosofia– i de plans perquè el «dinamisme ideal de la consciència dels valors es sobreposa a la dinàmica empírica dels processos psicofisiològics»⁴⁵.

Diem això perquè Xirau no fou un especialista en tècniques didàctiques, sinó un pedagog en el més pur sentit de l'expressió, la qual cosa equival a dir que es convertí –d'acord amb el model de Plató– en un autèntic filòsof de l'educació que destaca el paper de l'amor

---

43. J. XIRAU, «El sentit de la vida i el problema dels valors» (1928), *Obras Completas*, I, pp. 324-325.

44. J. XIRAU, «Filosofia i educació» (1930), *op. cit.*, p. 377.

45. J. XIRAU, «La Pedagogia i la vida» (1933), *Obras Completas*, II, p. 404.

que fa de pont entre el subjecte que té vida biològica i el món dels valors. Així, doncs, els ideals no són una cosa vaga i indefinida, allunyada de la realitat, sinó que són tan precisos i concrets com la realitat mateixa, atès que segons la seva filosofia formen una part real de la vida com ho poden ser les accions humanes i les institucions socials que, en darrer terme, són més caduques i circumstancials que els mateixos ideals humans. Xirau ja ho havia anunciat l'any 1928 des de la tribuna de l'Ateneu Barcelonès: «La vida crea els valors o els recrea. Però els constitueix amb independència i s'hi sotmet. Els valors constitueixen un règim transvital que s'aixeca pel cim de la vida i li imposa normes. L'esperit, productor de la cultura, es sotmet a ella i es veu constret a acatar-la. I només té sentit la vida mitjançant aquesta submissió i aquest acatament.»⁴⁶

Xirau aspira a substituir la concepció mecànica per una configuració orgànica de la vida, alhora que desitja superar el racionalisme unilateral a través d'una aprehensió plena de totes les forces humanes. Com podem veure, la qüestió exigia una solució unitària, una unitat funcional i orgànica que agombolés ambdues dimensions –la fisiològica i la ideal– i que, d'acord amb el clima intel·lectual de la República de Weimar, va trobar en les ciències de l'esperit la deguda bastida epistemològica per tal d'enfrontar-se a l'exclusivisme positivista. Val a dir que Xirau era conscient que l'esforç més vigorós per restaurar el món de l'esperit era el que havia realitzat, a partir de les darreries del segle XIX, Oswald Külpe des de l'escola de Würzburg, la qual cosa explica que traduís dues obres d'August Messer, deixeble de Külpe i seguidor d'aquella escola filosòfica i psicològica⁴⁷.

7. Lluita per la cultura moral

No ha d'estranyar que, a redós d'aquest ambient, Xirau –en destacar el protagonisme del món de les idees– propugnés un idealisme platonitzant que, al seu parer, no era altra cosa que un realisme idealista que per múltiples vies es posa en connexió amb Plató. Un dels seus deixebles més destacats, el professor Francesc Gomà, ho confirma en significar que Xirau, tot i ser professor de lògica, s'especialitzà en filosofia dels valors i en filosofia de l'educació, alhora que afirma rotundament que Xirau era un platònic⁴⁸. Tant és així que el mateix

---

46. J. XIRAU, «El sentit de la vida i el problema dels valors» (1928), *op. cit.*, p. 326.

47. A banda de les dues traduccions de Xirau (*La filosofia actual*, Madrid: Revista de Occidente, 1927; *Filosofía y educación*, Publicaciones de la Revista de Pedagogía, 1929), la casa Labor –vinculada si més no intel·lectualment al grup que envoltava Joaquim Xirau– va publicar l'any 1927 dues obres pedagògiques de Messer: *Fundamentos filosóficos de la Pedagogía* i *Historia de la Pedagogía*.

48. F. GOMÀ MUSTÉ, «Records de la meua vida universitària», a *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, II, 1988, p. 70.

Xirau ho va reconèixer l'any 1927 en proclamar –en un article publicat a la *Revista de Pedagogia* sobre el realisme– que per fugir dels excessos de l'idealisme s'imposava el creador de tot idealisme, l'inventor de les idees, a saber, Plató. Amb un optimisme a voltes un mica utòpic, Joaquim Xirau va entreveure en l'educació la millor instància per aconseguir la tan desitjada reforma social. Sota la influència de Fichte, que va subordinar la ciència a l'acció, Xirau presenta l'educació com una espècie de filosofia pràctica, com una ètica aplicada amb poders salvadors: l'únic mitjà de canvi és la transformació completa de l'educació –la corretja de transmissió de la filosofia– que així es converteix en una empresa de salvació.

En aquest punt, Xirau coincidia amb les orientacions del seu mestre, Serra Húnter, sobre el sentit moral de la cultura, això és, sobre el seu abast ètic i educatiu. En el treball *Filosofia i cultura* (1932), Serra Húnter hi presenta la cultura com un veritable agent moralitzador que imposa la subordinació jeràrquica de fins: el lloc inferior correspon al cercle particular de l'individu, mentre que el lloc més alt –en el camí de l'ascensió vers l'ideal– queda reservat per a totes aquelles tendències que fan de la vida humana un petit món de coses perdurables o eternes⁴⁹.

Per Serra Húnter, la cultura exigeix tot el contrari del que vol el fatalisme: suposa una inquietud nodrida per una concepció optimista de la vida, alhora que està condicionada pels alts valors de la veritat i del bé. D'aquesta valoració ètica de la cultura, se'n deriva un imperatiu cultural humà –la cultura com a deure–, que es formula com l'obligació que hom té per instruir-se i educar-se. Amb altres mots: la cultura –pel fet de ser redempció– és essencialment un deure que compul·leix al saber i a la recerca de la veritat.

D'aquesta manera, Xirau –tal com estableix la *República* platònica– articula altra volta aquella estructura ternària que constitueixen la filosofia, la política i la pedagogia. Això explica que Xirau prologués aquell llibre de Rafael Campalans –*Política vol dir Pedagogia* (1933)– de clares reminiscències platòniques perquè tot, inclòs la regeneració de la classe obrera, es redueix a educació. N'hi ha prou amb llegir aquest pòrtic per adonar-nos que, segons Xirau, la causa de totes les desventures havia estat la falla d'una veritable consciència moral. «Consciència moral, és a dir, unitat espiritual, sentit del propi deure i del propi destí, orgull personal, amor propi... No altra és la base de la pròpia dignitat i la garantia d'una conducta i d'un caràcter.»⁵⁰ Dit d'una altra manera: només la consciència de la pròpia unitat, del sentit de la pròpia exigència és capaç de donar a la vida una valoració pròpia i suprema i d'imposar-li deures ineludibles.

---

49. J. SERRA HÚNTER, *Filosofia i cultura. Suggestions i estudis*. Barcelona: Catalònia, 1932, en especial l'epígraf de la secció primera «El sentit moral de la cultura», pp. 11-29.

50. J. XIRAU, «Pòrtic» a *Política vol dir Pedagogia* (1933), *Obras Completas*, II, p. 435.

D'aquí prové l'interès de Xirau vers l'educació grega (*Paideia*) i per la tradició formativa germànica (*Bildung*), desenvolupada a bastament a partir del segle XVIII per l'ideari neohumanista de la Il·lustració alemanya (Lessing, Herder, Humboldt, Krause), que, des de la perspectiva de la moralitat, volia fer l'home més humà. Segons es desprèn d'aquesta actitud, el que interessa és justament l'educació del gènere humà, perquè les agrupacions humanes, per al desenrotllament lògic de la seva naturalesa essencial, s'acosten progressivament a la idea d'Humanitat, que s'ha de prendre com a fi i mai com a mitjà. Vistes així les coses, la història és el procés d'aquesta progressiva *humanització* de l'espècie humana, que ha de tornar a florir a través d'una espècie de tercer humanisme (el primer seria el del Renaixement i el segon el del neoclassicisme del segle XVIII) que havia de consolidar definitivament la dignitat de l'ésser humà mercès al triomf de la natura específicament humana, és a dir, de l'ideal d'Humanitat. Resumint, doncs, ens trobem davant d'una dialèctica implacable que porta de l'home a la Humanitat, malgrat que —a les portes de la Segona Guerra Mundial— aquest procés fou amenaçat per la irrupció d'unes forces inhumanes (representades per la barbàrie del totalitarisme) que van precipitar la deshumanització del gènere humà.

Malgrat això, de la trobada entre l'amor d'admiració platònic —aquella força atractiva de l'*eros* pedagògic— i l'amor cristià —la *charitas*, que va de Déu als homes— sorgeix un nou ordre amorós en què s'ha d'instalar el món dels valors. A banda de rebutjar la inversió nietzscheana, quedava així assegurada la doble circulació —via ascens i descens— dels valors. «La realidad humana es esencialmente doble. La dialéctica de las dos vidas tiene una tradición milenaria. El Eros, mediante el cual la primera trata de elevarse a la segunda, otorga un sentido a la ilusión. La vida cotidiana se halla perturbada por angustias que la torturan e ilusiones que iluminan. Mediante el ejercicio de la fantasía y del intelecto, se le revelan formas, armonías, ideas, visiones... Ante la visión de la belleza la vida tensa del espíritu se destaca luminosa sobre la mediocridad opaca.»⁵¹

Per totes aquestes consideracions, la tasca del magisteri adquireix en aquest context una significació ben especial: «Cal formar al mestre —manifestava Xirau l'any 1935— amb la més alta dignitat, en els centres culminats de la cultura i de la vida de l'esperit —formació universitària dels mestres—, i gastar en la seva formació i en el seu manteniment tot el que faci falta.»⁵² En aquest punt, bo serà recordar que una de les missions del Seminari de Pedagogia que va obrir Xirau l'any 1930 era «donar als mestres els coneixements de caràcter supe-

---

51. J. XIRAU, «El arte y la vida» (1942), *Obras Completas*, III, vol. 2, p. 301.

52. J. XIRAU, «Idees fonamentals d'una Pedagogia» (1935), *Obras Completas*, II, p. 453.

rior que necessiten per a dur terme la seva obra educativa i que no han pogut adquirir amb els plans d'estudis que seguiren en cursar a les escoles normals, i mantenir en tot moment la seva qualitat espiritual». Malgrat aquestes bones intencions, el doctor Folch i Camarasa va qualificar la pedagogia de Xirau com una pedagogia superior o «alta pedagogia», a la manera d'una ciència abstracta, que «pretenia ensenyar una Pedagogia per a uns pedagogs superiors», talment com si es tractessin d'uns filòsofs-reis segons la filosofia platònica⁵³.

8. Política vol dir pedagogia

Preocupat també per la qüestió social, Xirau no va romandre al marge —a l'igual de la majoria d'integrants d'aquella generació universitària de la Segona República— del compromís polític i social. Membre fundador de la Unió Socialista de Catalunya (1923), fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona l'any 1931 per la candidatura d'ERC i USC. És, precisament, per això que Xirau s'integrà en els projectes de la generació postnoucentista, és a dir, la que encapçalà el dinamisme cultural durant la dècada dels anys trenta. En efecte, aquella generació d'intel·lectuals —la de Ventura Gassol, Rafael Campalans, Serra Húnter, Serra i Moret, Bosch i Gimpera, etc.— es caracteritzà per sostenir posicions socials avançades, a la vegada que defensava una moralització de les virtuts públiques i una popularització de la cultura.

Resulta lògic, doncs, que Xirau obrís la universitat als treballadors —en especial als mestres a través del Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona— i que ell mateix ocupés assíduament la tribuna de l'Ateneu Polytechnicum, que havia fundat l'any 1924 amb Rafael Campalans i altres professors destituïts de l'Escola del Treball de Barcelona. Situat en el carrer de Sant Pere Més Alt de Barcelona, els obrers —més propers al socialisme que no pas a l'anarquisme— que assistien a les classes nocturnes del Polytechnicum seguien els cursos de Xirau, que també impartia en institucions similars com ara l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Tot plegat va provocar la malfiança d'alguns dels seus companys de càtedra universitària, recelosos d'aquesta actitud que recorda, no gensmenys, les campanyes d'extensió universitària que havien sorgit a l'Anglaterra del segle XIX entre els nuclis proletaris, i que a l'Estat espanyol havien estat introduïdes pels membres de la Institución Libre de Enseñanza, per bé que a Catalunya hi havia una tradició pròpia i autòctona⁵⁴.

---

53. L. FOLCH I CAMARASA, «El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (1930-1938)», a *Cinquantenari dels estudis pedagògics*. Universitat de Barcelona, 1984, p. 10.

54. C. VILANOU, «La extensió universitària en Catalunya (1902-1909)», *Perspectivas Pedagógicas*, núm. 53-54, 1984, pp. 95-100.

Havia arribat l'hora dels homes de la Unió Socialista de Catalunya i, sobretot, d'Esquerra Republicana de Catalunya, és a dir, d'aquells partits que apostaven des d'una perspectiva petitburguesa a favor d'una cultura catalana, republicana, laica, democràtica, emmirallada en el reformisme cultural engegat per la República de Weimar i que tenia una fita i un referent pedagògic irrenunciable en el pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona de l'any 1908, que reclamava un ensenyament laic, en llengua catalana i en règim de coeducació.

Tal vegada les qüestions culturals i pedagògiques foren suscitades per Xirau des d'una perspectiva política que s'ha de relacionar amb el món dels ideals. Comptat i debatut, la tasca de la història no és altra que el noble afany d'amarar el món d'aquelles puríssimes essències –Justícia, Veritat, Bé i Bellesa– que han de guiar l'acció humana. Des d'aquí s'entén que l'ofici del polític sigui –*more* platònic– intentar fer participar al més gran nombre possible de persones d'aquesta esfera ideal de valors desinteressats que s'aixequen per damunt de la sensibilitat i de la materialitat, per tal d'aconseguir l'autèntica llibertat humana. I val a dir que Xirau va romandre fidel a aquest pensament fins i tot en els moments més tristos de la seva vida, una vegada consumada l'ensulsiada republicana: «Lo ideal opone su pureza radiante a lo real impuro, y se levanta como aquello que no es pero que indudablemente debe ser sobre lo que existe con una realidad indebida. La tarea de la educación no puede ser otra que incrustar en la vitalidad la idea, esforzarse denodadamente para lograr que lo ideal penetre e impregne lo real, para que lo real se eleve a la dignidad de lo ideal.»⁵⁵

Al marge d'aquesta orientació idealista, ens interessa destacar que el seu pensament polític va ser influenciat per l'ideari de Pi i Margall, que, segons Xirau, es distingeix per aquestes dues notes: federalisme i socialisme. A més, Xirau considera que Pi i Margall –a banda de situar Catalunya dins l'estructura federal d'Espanya– és un perfecte socialista. Per tant, segons Xirau, el socialisme representa un pas endavant del desenrotllament liberal, una etapa de la lluita a favor de la llibertat, la qual cosa ha de permetre combinar socialisme i llibertat per tal d'assegurar la dignitat humana que ha de permetre contemplar les essències i els valors de les coses independentment que m'afectin o no.

Més enllà de la seva militància, Xirau advocava idealment per una política de la cultura, d'una cultura que –tot i el seu origen burgès– s'havia de posar al servei de tothom i, en conseqüència, de la classe treballadora, en un actitud certament reformista i que s'allunyava de les temptacions revolucionàries de qualsevol signe. Això establert,

---

55. J. XIRAU, «Libertad y vocación» (1940), *Obras Completas*, II, p. 461.

queda explícit el seu distanciament respecte de la Rússia soviètica després d'un breu viatge realitzat en ocasió del Congrés Internacional de Psicotècnia celebrat a Moscou l'any 1931, opinió que va expressar —a manera de crònica breu— en les pàgines de la *Revista de Pedagogia*, des d'on denunciava la manca de valors espirituals que orientessin l'activitat educativa⁵⁶. A més, aquest mateix parer fou exposat públicament en una conferència que li va reportar una seriosa topada amb un grup d'estudiants a la universitat⁵⁷. Potser és per això —en el règim soviètic hi va trobar a faltar valors espirituals que van ser substituïts per una dinàmica dogmàtica i irreductible— que va incomodar la seva posició quan al juliol de 1936 —pocs dies després de l'aixecament del general Franco— la Unió Socialista de Catalunya on militava es va integrar en el PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya).

No endebades, Xirau confia en la capacitat educadora de la *polis* en el sentit genuí de l'expressió. La seva *polis* s'allunyava de la idea de Catalunya—ciutat d'Eugeni d'Ors, per bé que oferia, no gensmenys, trets idealistes en apropar-se al model de la *República* de Plató, de la *Ciutat de Déu* d'Agustí i de la *Utopia* de Tomàs Moro, on havia de regnar l'imperi de l'amor. La seva idealització de la política exigia el desenvolupament de la il·lustració i, en conseqüència, de l'educació, que no és més que el pas d'allò real a l'ideal, de la realitat fàctica a la idealitat lluminosa. Queda clar —insistim una vegada més— que el programa educatiu que engega Xirau no és compatible amb les grans mobilitzacions ni amb les vel·leïtats revolucionàries. Segons el seu parer, sempre es necessita un nucli espiritual en consonància amb els valors de l'humanisme que ha de respectar la consciència al marge de qualsevol imposició. Així doncs, res més allunyat del pensament polític de Xirau que les masses exaltades sense direcció que actuaven, en ocasions, sota l'impuls cec i violent de l'acció directa.

A través de l'educació de la classe treballadora, el món de les sensacions i dels impulsos s'ha d'aixecar fins al món de l'esperit, és a dir, l'esfera de les essències, aquell àmbit que des de dalt il·lumina totes les coses i, per tant, ha d'orientar i ordenar l'activitat humana perquè —tal com defensava l'any 1933— «cal que els homes i els partits tinguin una clara coherència i una unitat de doctrina i d'evolució i la plena consciència d'aquesta unitat que és la seva funció, el seu destí

---

56. J. XIRAU, «Notas de Rusia» (1931), *Obras Completas*, II, p. 381-385.

57. El viatge a la Rússia soviètica fou una constant en molts dels intel·lectuals d'aquella època. Recordem que el mateix Josep Pla, acompanyat per Eugeni Xammar, es desplaçà fins a Rússia, on va contactar amb Andreu Nin. Vegi's també F. DE LOS RÍOS, *Mi viaje a la Rusia soviética*, escrit l'any 1921 i reeditat en diverses ocasions (Madrid: Alianza Editorial, 1970). Sobre la topada de Xirau amb els estudiants comunistes disconformes amb les seves consideracions, es pot veure el relat de Jordi MARAGALL, «Record de Joaquim Xirau», a *Convivium*, p. 120.

i l'única forma de la veritable personalitat»⁵⁸. D'aquí la transcendència de la política educativa que havia de ser guiada pels pedagogs, de manera que els partits polítics i els governants havien de seguir llurs orientacions.

D'acord amb aquesta directriu, el Seminari de Pedagogia —que l'any 1933 va esdevenir una secció de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia de la Universitat Autònoma de Barcelona— no restà aïllat dins del recinte universitari. Intentà restablir connexions amb la realitat educativa, fins al punt de col·laborar amb el Consell d'Ensenyament Secundari per tal de crear l'Institut Escola que va dirigir el doctor Estalella⁵⁹. Com s'ha recordat sovint, el Seminari de Pedagogia —que aspirava al perfeccionament professional i espiritual dels mestres— comptà amb el suport de Manuel Ainaud des de l'Ajuntament de Barcelona, i fou el lloc adequat perquè Xirau projectés l'orientació pedagògica i la vocació espiritual adquirida a la Institució Libre de Enseñanza.

És ben palès que aquestes foren les raons que portaren un home d'acció com Xirau a accedir i ocupar diferents llocs de responsabilitat política i cultural durant el període de temps que va des de 1928 fins a 1934. Foren anys en els quals Xirau —o millor dit, els germans Xirau, el binomi format per Joaquim i Josep— són a tot arreu, la qual cosa provoca més d'un acudit mordaç i algun vers satíric. Aquests anys foren els que, des de la perspectiva de la seva producció bibliogràfica, han estat considerats com el temps de la reforma educativa, uns moments en els quals Xirau desplega una activitat frenètica que, a voltes, implica fer les coses amb molta acceleració. La paraula clau —ha escrit Jordi Sales— per entendre el fenomen Joaquim Xirau entre 1928 i 1934 és la de *ràpidament*. De ben segur, els esdeveniments que succeïren el 6 d'octubre de 1934 van apaivagar aquest dinamisme que, a partir de llavors, va orientar-se vers la docència universitària i la construcció teòrica de la filosofia de l'amor. Talment fa la impressió com si Xirau s'adonés que havia de fer moltes coses en molt poc temps, conscient que l'oportunitat que es presentava a aquella generació era única. En qualsevol cas, a partir de 1933, els vents que bufaven a Europa —els sistemes totalitaris ja s'havien imposat a Itàlia, Portugal i Alemanya— feien preveure el pitjor: la desconfiança vers els principis del liberalisme polític. A gratcient, en el VIII Congrés Internacional de Filosofia reunit a Praga al setembre de 1934, i al qual va assistir Xirau, els representants italians —davant l'absència d'una delegació oficial alemanya— van demanar que fossin revisats.

---

58. J. XIRAU, «Política vol dir pedagogia», obra citada, p. 436.

59. S. DOMÈNECH, *L'Institut Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

En contra del relativisme filosòfic que declara que tot coneixement és relatiu en dependre de les lleis psicològiques que regulen la cognició humana, que sempre és un acte subjectiu, la història confirma l'existència d'uns valors que, a més de ser eterns, es manifesten a través de la cultura. És també cert que a partir d'aquesta concepció —una veritable *paideia* culturalista— s'estructura una educació que promou la participació de l'home en el conjunt dels valors que forneixen la cultura. Tot plegat constitueix un repte inequívocament espiritualitzador, a tall d'una empresa idealista que vol propiciar una vera vida espiritual amarada del valor de l'amor. Al capdavant, tot sembla indicar que Xirau va compartir la tesi de Werner Jaeger (1888-1961) sobre la conveniència de tenir en compte la unitat espiritual de la història grega des d'una perspectiva pedagògica, que considera la *paideia* com el conjunt d'aquells ideals educatius i culturals generats en el món homèric i presocràtic, i que culminen en la gran construcció ideal de Plató.

Al cap i a la fi, Xirau presenta —tot coincidint amb les tesis de Jaeger— la cultura occidental com una síntesi de la cultura grega i cristiana, això és, com a resultat de la convergència dels dos hemisferis —el clàssic i el cristià— en una unitat superior, tal com reflecteix la tradició occidental. La *paideia* —com a educació de l'home— suposa l'existència d'uns ideals de caràcter normatiu, que es concreten en una *areté* que, a partir de l'esdeveniment de Crist, s'articula en una *paideia Christi* —expressió pedagògica de la *Philosophia Christi*—, que proclama la jerarquia suprema de la *charitas* cristiana. Enmig de la tragèdia de la Guerra Civil, Xirau recorda en el seu article *Charitas* (1938) que, mentre l'amor pagà aspira a les idees, l'amor cristià es dirigeix directament al centre de la persona, de manera que l'amor és previ al *logos*, perquè —en darrera instància— la lògica mata l'esperit.

En considerar la història com a portadora de valors, Xirau es convertí en un pedagog culturalista, en la millor de les tradicions d'autors com ara Dilthey i Spranger i que, a Espanya, tenia un excel·lent representant en la figura de Luzuriaga, home pont entre la filosofia orteguiana, el moviment institucionista i el socialisme espanyol. Val a dir que, per aquest viarany, també transcorregué el pensament de Xirau, que es perfila a manera d'una *paideia* republicana en destacar la importància de la formació humana —en especial, de la seva dimensió moral— com l'objectiu peremptori d'un nou règim polític que buscava promoure i estendre una consciència moral. És lògic, doncs, que —com a teòric de l'educació— Xirau mostrés sempre un viu interès per la pedagogia idealista, tal com ho confirmen els seus cursos sobre la *República* platònica impartits en el mateix Seminari de Pedagogia, així com l'atracció exercida per la figura de Fichte, de qui, l'any 1931, publicà una selecció de textos dels *Discursos a la nació alemanya*, en la

qual destacava l'esforç del filòsof alemany per tal de bastir una nova educació moral basada en el cultiu de l'amor. Tanmateix, aquesta fórmula –la combinació de l'autonomia moral amb la consciència amorosa– fou la que defensà Xirau per formar homes que, tot participant del món dels valors, mostressin una ètica personal ferma i consistent.

9. Pedagogia de la consciència amorosa

No hi ha dubte que la Segona República (1931-1939) –ben interessada en la qüestió dels ideals educatius– va triar a través de Xirau la via dels valors (Brentano, Husserl, Scheler, etc.). Així, va renunciar a aplicar educativament els principis formalistes i imperatius de l'autonomia moral kantiana, que ofería una dimensió dogmàtica i universal per a tothom. No és pas que Xirau no confiï en la força imperativa, sinó que l'autonomia moral no pot ser determinada per un mandat fred com l'imperatiu categòric que respon al caràcter abstracte de la raó moderna. En el seu lloc, Xirau reclama l'imperi de la consciència amorosa –implantada pel cristianisme– que es caracteritza per unes notes ben precises: la plenitud de l'esperit que es vessa damunt les coses per llei imperativa de la seva pròpia necessitat, l'orientació d'aquesta força expansiva en el sentit de la plenitud del valor i la interpretació de les persones i de les coses segons els seus valors màxims. Tot plegat genera una quarta i definitiva característica: la fusió amorosa que permet sortir d'un mateix –i vèncer la nostra tendència egocèntrica– i vessar-se en altri, de manera que les característiques de l'amor arriben a la unitat i a la perfecta interdependència, perquè «al fusionar-me amb el pròxim i situar-me en el centre de la seva vida espiritual, ho faig sense deixar d'ésser jo qui sóc. *Estic fora de mi, en altri, però sóc jo*»⁶⁰.

Sorpren que fos durant els tràgics anys de la Guerra Civil quan Xirau va desenvolupar a bastament la seva teoria de l'amor, element que va unir a l'axiologia dels valors de Scheler, fins al punt de fornir una pedagogia de caire idealista, espiritualista i personalista que demana, al seu torn, una consciència amorosa que havia de donar sentit a l'ofici de mestre. Tal plantejament féu que insistís en la dimensió espiritual –gairebé mística– del mestre, tal com van defensar Kerschesteiner (*L'ànima de l'educador i el problema de la formació del mestre*, 1921) i, després de la Segona Guerra Mundial, Spranger (*La màgia de l'ànima*, 1947; *L'educador nat*, 1958).

Des d'aquesta perspectiva, l'educador té alguna cosa més que la simple professió, això és, una autèntica missió que s'ha de canalitzar –tal com van proclamar Plató i Pestalozzi– a través de l'amor. En

---

60. J. XIRAU, «L'amor i la percepció dels valors» (1936), *Obras Completas*, I, p. 104.

efecte, l'educador veritable –aquell que posseeix una predisposició natural– està commogut per l'esperit, segons va manifestar Plató en els seus diàlegs en espiritualitzar l'*eros* fins assolir una idea de bellesa que, en el discurs de Diotima, ascendeix fins al cim més alt, allà on només es pot contemplar la veritable unitat. Llavors és quan la noció grega de veritat (*a-letheia*) adquireix la seva dimensió del que no és ocult, en un procés d'autèntica purificació de l'ànima humana, que es vincula a l'amor pedagògic, tema que ressona en Xirau (*Amor y mundo*, 1940) i, no gensmenys, en l'obra de Spranger, que mostra també una especial predilecció pel tema de l'amor⁶¹.

Tothom sap que la consciència amorosa constitueix una peça clau de l'arquitectònica pedagògica de Xirau, que es basa en l'amor i en els valors que són fixos, eterns, universals i necessaris, per bé que ideals. Es pot dir que, de la combinació entre l'axiologia dels valors i la filosofia de l'amor, en va sorgir la seva pedagogia, que s'afaiçona com hem vist a manera d'un vitalisme axiològic, que imposa normes que, gràcies a la dinàmica de l'amor, s'accepten lliurement i no imperativament. A més, la consciència amorosa actua a manera de condició de possibilitat del món ètic, de la mateixa manera que la consciència transcendental ho és, per al kantisme, del món físic⁶².

No podem oblidar que, de conformitat amb la tradició cristiana, amor és vida, vida suprema i creadora, de manera que la consciència amorosa serà la font de tota educació: educar és, en essència, estimar. D'acord amb aquests principis, només és possible portar les persones a la plenitud del seu ésser i del seu amor, si ens col·loquem davant d'elles i les considerem amb intel·lecte d'amor o, el que és el mateix, amb consciència amorosa, que és una consciència imperial perquè a la «tendència centrípeta i reactiva de les simpaties primàries oposa una actitud centrífuga, expansiva, de projecció i domini»⁶³. Per l'amor tots els camins són clars, totes les perspectives lluminoses: les coses canvien fonamentalment segons si es troben davant del focus de la consciència amorosa o de la consciència rancorosa. Amorosa és aquella consciència que «davant d'una cosa –arbre o dona– intenta integrar i salvar el major nombre possible de perspectives, punts de vista i valors, actuals i virtuals, en realitat infinits i de subordinar-los, de tal manera que els anteriors es posin al servei dels superiors»⁶⁴. D'aquesta manera, l'amor atorga a la vida humana el sentit de la dialèctica ascendent i creadora vers allò més elevat –en fer-ho, destaca allò que és més

---

61. E. SPRANGER, *El educador nato*, Buenos Aires: Kapelusz, 1960, en especial el capítol cinquè (pp. 71-92).

62. N. BILBENY, «Joaquim Xirau: l'ordre amorós dels valors», *Joaquim Xirau. Filòsof i pedagog*, obra citada, pp. 29-34.

63. J. XIRAU, «L'amor i la percepció dels valors» (1936), *op. cit.*, p. 97.

64. *Ibidem*, p. 100.

alt— i, el que és més important, des de la perspectiva de la vida humana: il·lusió, i, per tant, una vida il·lusionada, una vida plena d'il·lusions.

Ara bé, s'ha de destacar que, gràcies a l'amor, no hi ha una jerarquia fixa i predeterminada dels valors. L'única condició és que la consciència amorosa els descobreixi: sense amor no hi ha valor. «Així l'amor, seria el valor suprem, la font i l'origen de tot valor, allò que atorga i dóna valor i sentit als valors i a les coses en les quals els valors es troben implícits.»⁶⁵ Tant és així que l'amor —que no és un contingut de la consciència, sinó una forma peculiar de l'esperit— és previ a qualsevol altra cosa. L'amor és iniciativa i espontaneïtat, lliurement gratuït i desinteressat que constitueix una «actitud radical de la vida, que condiciona els fenòmens i els continguts i els hi dóna una orientació i un sentit.»⁶⁶ De fet, no és que el coneixement ens porti fins a l'amor, sinó a l'inrevés, l'amor —tal com postulava Lluïl— s'ha fet per pensar i no el pensament per estimar. L'amor és una intuïció que es fonamenta en una espècie de raons cordials: ni els coneixements, ni la força, ni l'aptitud artística, ni la preparació tècnica són suficients per despertar l'amor.

A més a més, sense amor no hi ha valors: l'amor és el valor suprem, la font i l'origen de qualsevol valor. Per Xirau, l'activitat amorosa no és altra cosa que l'ímpetu, l'impuls que ens permet passar dels graus inferiors als graus superiors. La relació, doncs, entre amor i valor és íntima i directa. L'amor s'encarrega de descobrir els valors, d'il·luminar-los, però s'ha d'afegir que ni els promou ni els crea, simplement els descobreix i, el que és més important, els acaba acceptant. Ara bé, no hi ha una jerarquia, sinó que tot neix de l'amor mateix i no de les coses externes a la pròpia interioritat humana: «No hi ha coses que mereixin amor i altres que no. Totes les coses mereixen i necessiten i demanen igualment amor i més potser encara les que tenen més necessitat de salvació. És el sentit de la creació per amor de la tradició agustiniana. L'amor busca en les coses el seu valor. Del seu propi valor personal intransferible l'il·lumina, el promou, el projecta a la seva plenitud, i tracta en últim terme de crear-lo.»⁶⁷

En aquest sentit, la seva posició recorda els esforços que va fer Scheler per tal d'oposar-se a la transmutació dels valors anunciada per Nietzsche. Justament, un dels professors convidats a la Universitat Autònoma de Barcelona, i que treballà en el Seminari de Pedagogia de Xirau, fou Paul Ludwig Landsberg —deixeble de Scheler—, que, després de romandre diversos cursos a Barcelona, on fou acollit per tal d'escapolir-se de la persecució antisemita, morí —consumada la desfeta republicana— en un camp d'extermini nazi.

---

65. *Ibidem*, p. 111.

66. *Ibidem*, p. 93.

67. *Ibidem*, p. 113.

Segons aquests pressupòsits, els seus treballs *L'amor i la percepció dels valors* (1936) i *Amor y mundo* (1940) constitueixen, molt probablement, els millors textos de filosofia de l'educació que ha donat la Catalunya contemporània⁶⁸. En realitat, moltes de les intuïcions i plantejaments d'aquell primer escrit de 1936 varen ser incloses –degudament ampliades i adaptades al castellà– a *Amor y mundo*, obra d'unes innegables perspectives morals i pedagògiques que, en opinió del seu fill Ramon, segueix sent el més essencial del pensament de Joaquim Xirau i que, al nostre parer, es pot completar amb altres treballs. Concretament ens referim a dos articles prou significatius: *Charitas* (1938) i *Fidelitat* (publicat a Mèxic l'any 1940)⁶⁹.

Valguin aquestes notes per subratllar la dimensió espiritualista de la seva filosofia de l'educació que descansa en un ordre amorós presentat –en una línia que recorda les tesis de Werner Jaeger i d'Anders Nygren– com a integració de la *paideia* grega i de la *paideia* cristiana. No hi ha dubte que Xirau és un filòsof que elabora un veritable *ordo amoris*: només el descobriment cristià de la interioritat –i aquí ressonen les paraules de sant Agustí– pot trencar el règim d'exterioritat que imposa la visió grega de l'amor, que promou el coneixement i la claredat perfecta de les idees i, per extensió, de l'educació. Mentre que els antics miraven les coses des de fora, els moderns –a partir del cristianisme– ho fan des de dintre. No és cap casualitat –argumenta Xirau– que el cristianisme hagi descobert el món de la vida interior i hagi estat l'instaurador d'una moral arrelada estrictament en l'amor que els antics desconeixen. En efecte, si pels grecs sempre es tracta de «coses» separades i de relacions entre «coses», els moderns fixen llur atenció en les «persones» i en les relacions entre «persones» a través d'un veritable esperit de comunió que no és altra cosa que fusió amorosa. «Tot per l'amor es posa al servei d'una persona, –que pel sol fet d'ésser-ho té el més alt dels valors–, d'una relació personal, espiritual i noble.»⁷⁰

En efecte, mentre que el món antic està fet de plans, superfícies i cossos, el món modern –que assumeix els principis de la tradició

---

68. Segons el mateix Xirau, el primer germe d'*Amor y mundo* es troba en una conferència impartida a la Sorbona amb el títol «El problema del ser y la autonomia de los valores», el mes de gener de 1937, en una reunió conjunta de les societats franceses de Psicologia i Filosofia. El contingut de la conferència i el resultat de les discussions posteriors va donar lloc al treball *L'amor i la percepció dels valors*, que es va publicar a la *Revista de Psicologia i Pedagogia* (núm. 16, novembre 1936, pp. 269-341), text que va ser discutit al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. La no-coincidència cronològica de les dades és deguda al retard en què, per causa de la guerra, van aparèixer els darrers números de la *Revista de Psicologia i Pedagogia*.

69. Esbossat durant els difícils anys de la Guerra Civil, *Amor y Mundo* es va publicar a l'exili mexicà l'any 1940. Restablerta la democràcia a l'Estat espanyol, fou editada per Península a Barcelona l'any 1983 sota el títol d'*Amor y Mundo y otros escritos*.

70. J. XIRAU, «L'amor i la percepció dels valors» (1936), p. 102.

cristiana— és una comunió d'esperits personals. S'ha passat de l'*areté* clàssica (l'ideal roman fora de la vida personal) a una nova concepció de la virtut (*areté*), segons la qual la perfecció no és una ascensió dialèctica, sinó plenitud i recolliment interior que, gràcies a l'amor, es desborda vers altri. No és pas estrany, doncs, que per Xirau la pedagogia hagi d'abordar l'educació com la relació activa i viva que es dona entre l'educand i l'educador, relació amorosa en què domina l'amor mutu i recíproc o, el que és el mateix, el respecte i la llibertat personal.

A la vista del que diem, Xirau destaca la dimensió praxeològica de l'educació en una línia de pensament en la qual convergeixen diferents aspectes, com ara la crida de Goethe a l'acció, el primat pràctic de la filosofia de Fichte, el moralisme de Krause, l'idealisme espiritual de Serra Húnter, la passió vivificadora de Cossío i el desvetllament d'una consciència amorosa d'ascendència cristiana. El que amb això volem dir és que Xirau s'allunya d'una educació entesa com a reforma de l'individu (és a dir, l'educació a manera d'un procés de disciplina i correcció exterior) i, no gensmenys, s'aparta d'una educació entesa com a desenvolupament lliure de l'espontaneïtat de l'educand (segons el naturalisme de Rousseau). Heus aquí la fórmula de Xirau: ni disciplina, ni espontaneïtat, atès que tot rau en l'acció intersubjectiva i recíproca de l'actitud amorosa, mercès a la qual el mestre enamora i el deixeble estima.

Com hem dit abans, i per bé que es va començar a esbossar abans d'emprendre el camí de l'exili, *Amor y mundo* es va publicar l'any 1940 a l'exili mexicà. És obvi que els plantejaments de Xirau —amb la reivindicació a l'*ordo amoris*, base d'una inequívoca dialèctica amorosa— tenen quelcom de sentimental i de romàntic, és a dir, participen d'una actitud vitalista i espiritual fundada en l'impuls vital. Per això, quan va arribar a Mèxic, i va trobar un panorama filosòfic dominat pel neokantisme, Francisco Larroyo li va dedicar un llibre: *El romanticismo filosófico de Joaquim Xirau* (1941). Al cap i a la fi, ens podem preguntar si la filosofia de l'amor no és una manifestació més del romanticisme. Encara que el llibre de Larroyo era crític, Ramon Xirau comenta que probablement el seu pare hagués acceptat certa proximitat al romanticisme, si això significa tenir alguna cosa a veure amb l'entusiasme, els sentiments i la vida activa. Ben mirat, Joaquim Xirau és el pedagog de l'amor: d'un amor pur que no implica passió ni irracionalitat, ans al contrari, claredat i llum, això és, plenitud espiritual en la recerca dels valors.

S'explica d'aquesta manera que Xirau afaïçoni una pedagogia de l'amor basada en una ontologia de l'amor, això és, en un *ordo amoris* que a partir de l'*eros* pedagògic hel·lènic genera —gràcies a l'acció vivificadora de la *charitas* cristiana— una *paideia* potenciadora de la subjectivitat humana que resta oberta al personalisme axiològic. Seguint

les petjades de l'humanisme socràtic, de la «vida interior» de sant Pau i de la doctrina de l'amor de sant Agustí, conjuminà la tradició hel·lènica amb el cristianisme, tot generant un profund espiritualisme d'arrel personalista, que insisteix en la importància que la consciència i la intimitat tenen per a la vida humana. Amb aquests antecedents, agombolà una antropologia de la consciència amorosa, pròpera tanmateix a la tradició franciscana i a l'ordre amorós de Lull.

10. Plenitud vital

És ben sabut que Xirau –un intel·lectual lleial sempre a la causa republicana– es veié obligat a marxar el gener del 1939, cosa que féu al costat del poeta Antonio Machado, cap a l'exili, primer a França i després a Mèxic, on va arribar amb l'*ànima desfeta per la magnitud del desastre espiritual*, el 5 d'agost de 1939. Ell mateix va deixar constància de tot plegat en un escrit ple de força, titulat inequívocament «Por una senda clara», redactat a París el mes de març d'aquell mateix any ⁷¹. A Mèxic, formà part –com altres forçats emigrants entre els quals destaquen els noms de Josep Carner, Joan Roura-Parella, etc.– d'aquells *catalans d'Amèrica* que publicaren, justament a partir de les darreries de l'any 1939, la *Revista dels Catalans d'Amèrica*, en què també va col·laborar Joaquim Xirau. Ara bé, a Mèxic «es mou entre els cercles republicans espanyols i la vida filosòfica mexicana i no entre els cercles catalans com feren Serra Húnter i els homes dels *Quaderns de l'Exili*»⁷². Sigui com es vulgui, el cert és que Xirau participà en diverses empreses culturals –com «La Casa de España en México»– i editorials (en especial, en el Fondo de Cultura Econòmica), sense oblidar la seva presència en publicacions mexicanes com *Educación y Cultura* i *Cuadernos Americanos*, que havien de vivificar el pensament autòcton i, per extensió, llatinoamericà.

En terres mexicanes, Xirau hi conclou la seva teoria de l'educació en publicar l'any 1940 *Amor y mundo*, obra que culmina les reflexions encetades en treballs i estudis anteriors. No deixa de ser emblemàtic que un home que ha viscut en les seves pròpies carns l'amargor de la derrota i de l'exili escrigui un llibre on proclami el primat de l'amor. D'alguna manera, Mèxic permet que Xirau recuperi l'optimisme i l'esperança, encara més quan descobreix que les terres americanes –part inexcusable de la cultura occidental– permeten que Espanya salvi la seva ànima, perquè gràcies a Mèxic el seu esperit roman viu: «porque

---

71. Aquest escrit, redactat a París el mes de març de 1939, s'ha inclòs en el volum primer de les *Obres Completes*, p. LI-LXI.

72. J. SALES., «Joaquim Xirau: relació amb el pensament i la cultura catalana», a *Joaquim Xirau. Filòsof i pedagog*, p. 23.

el alma española ha sido, y volverá a ser y será, gracias a la República mexicana, un elemento esencial en toda estructura moral que el mundo erija»⁷³.

Fou llavors quan Xirau experimentà allò que Jordi Guirau ha dibuixat com el retorn ideal a la pàtria, però que ben mirat no és altra cosa que el retrobament amb la tradició de l'humanisme hispànic (Llull, Vives, Vitoria), que aprofità per connectar amb el pensament de Vasco de Quiroga i Las Casas, que s'han d'agermanar per tal de fornir una unitat orgànica, viva i harmònica. I tot això, sota la influència de Tomàs Moro que, des d'una perspectiva utòpica, té molt a veure amb el pensament de Bartolomé de las Casas. Xirau, l'any 1942, en referir-se al lema mexicà de «Nobleza obliga», recorda que aquella Espanya del segle XVI «era entonces la más alta encarnación de los ideales de la Philosophia Christi y mediante ellos puso los cimientos de lo que hay de más progresivo, universal y generoso en el espíritu de la humanidad moderna». Si aquella generació hispànica del Renaixement va traslladar a Amèrica la cultura occidental, ara una segona generació –la de l'exili de 1939– tenia l'oportunitat de desenvolupar aquella voluntat modernitzadora que representa la renovació espiritual de l'Espanya contemporània (i aquí altra volta ens trobem amb els noms institucionistes de Giner i Cossío), des d'un horitzó certament ideal, que vol promoure una comunitat orgànica de pobles hispànics que visquin harmònicament en un pla de perfecta dignitat. Amb tot, s'ha de dir que aquesta actitud –la defensa de la idea d'una Espanya liberal, humanista, fraterna– va ser criticada per aquells que, des de l'amargor de l'exili, veien en el pensament hispànic de Xirau l'acció de la seva noble fantasia de somniador.

És l'època de les obres sobre la vida i l'obra del nostrat Ramon Llull, que utilitza per aprofundir de bell nou en el tema de l'amor, perquè cal il·luminar el saber mitjançant la filosofia de l'amor. «De ahí que, no habiendo conseguido hacer el gran bien que se esperaba por la manera del saber, se disponga Ramón a realizarlo por la manera del amor. Alcanzado éste, lo demás se dará por añadidura. Es preciso iluminar la Ciencia por la Amancia...» Una mica més endavant, ho rebla amb aquestes paraules: «Dada la íntima y estrecha correlación de la Ciencia y la Amancia, sólo resplandecerán en toda su claridad las articulaciones del intelecto si las iluminamos mediante el conocimiento de la naturaleza y los secretos del Amor.»⁷⁴

Igualment, s'ocupa del pensament de Vives, del record de Sanz del Río i de l'exaltació de la figura de Cossío. Aquesta època és certament productiva en plena maduresa, on es retroba amb si mateix des-

---

73. J. XIRAU, «México: nobleza obliga» (1942), *Obras Completas*, II, p. 531.

74. J. XIRAU, «Vida y obra de Ramón Llull. Filosofía y mística» (1946), *Obras Completas*, II, pp. 264-265.

prés del desencís republicà, i en la qual tornà, una vegada més, a teoritzar sobre l'humanisme pedagògic. No endebades escriví en el pròleg a *El pensamiento vivo de Juan Luis Vives* (1943): «Ante todo y sobre todo es Vives un humanista. Y dentro del humanismo un pedagogo hondamente preocupado por el destino de los hombres.»⁷⁵

Preocupació que, tanmateix, compartí el mateix Xirau, que, tot i trobar la mort prematura quan va ser abordat pel marxapeu d'un tramvia el 10 d'abril de 1946, tingué temps per mostrar-nos les seves condicions d'autèntic educador, en el sentit més ple de la paraula, i en la mateixa línia que ho foren Sòcrates i Plató: l'educació —més enllà de les tècniques i estratègies— afecta la totalitat de la vida humana, entesa sempre des del doble pla de la biologia i de l'esperit, de la naturalesa i de la cultura, del ser i del valor. És, doncs, ben comprensible que l'objectiu de Xirau fos aconseguir una plenitud vital que també és espiritual i que s'ha de basar en el cultiu de l'amor, perquè la plenitud de l'ésser és funció, condició i conseqüència de la plenitud de l'amor: viure en altrí suposa la possessió i la plenitud de la vida.

Si les coses són així, és normal que Xirau s'adonés que la pedagogia —sense oblidar mai el món de la immediatesa material— havia de tenir en compte el món espiritual, base i condició de possibilitat d'una vida autèntica i plena. Un dels seus darrers escrits més significatius — *Lo fugaz y lo eterno* (1942)— així ho confirma, en insistir, altra volta, que el món constitueix una experiència unitària que afecta els tres regnes —policromia de sensacions, vertebració d'idees i reverberació dels valors—, que considerats de manera aïllada i independent no tenen sentit. Si cadascun d'aquests tres àmbits marxés pel seu cantó, tot seria abstracció al marge de la vida, d'una vida personal que exigeix intensitat i propulsió creadora a través del lliurament amorós per aconseguir una autèntica possessió espiritual i plenitud vital. Tot i la seva extensió, res millor que el següent fragment de *Lo fugaz y lo eterno*, en que Xirau dóna compte i raó d'aquesta plenitud vital a la qual apunta la vida —o millor dit, a la qual ha de tendir la vida de cadascú de nosaltres— per tal que sigui digna de ser viscuda: «En esta nueva vida, las cualidades sensibles, las ideas y los valores, se revelan como una legalidad superior que se levanta por encima de la vida primaria y le impone normas. El espíritu, promotor de la cultura, se somete a ella y se ve constreñido a acatarla. Y sólo adquiere sentido la vida mediante esta sumisión y este acatamiento. Sólo vale la pena de ser vivida una vida consagrada al ideal.»⁷⁶

*

---

75. J. XIRAU, «Prólogo a *El pensamiento vivo de Juan Luis Vives*» (1942), *Obras Completas*, II, p. 523.

76. J. XIRAU, «*Lo fugaz y lo eterno*» (1942), *op. cit.*, p. 304.

Quan Xirau finí, feia poc més de dos anys que el seu mestre i amic, Jaume Serra Húnter, havia mort a Cuernavaca, el 7 de desembre del 1943. Tanmateix, i més enllà d'altres possibles consideracions, Serra Húnter i Xirau havien compartit un mateix anhel: canviar la humanitat a través de la cultura i de l'educació, perquè, tal com es desprèn de les lliçons platòniques, la filosofia sempre esdevé –en última instància– pedagogia, això és, voluntat de formar l'home i, per extensió, tota la humanitat, en un projecte utòpic i social que ens vol fer participar de l'esfera dels valors, tal com escau a un filòsof-pedagog.